

ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΚΑΙ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ

ΠΜΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΕΠΙΣΤΗΜΗ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ ΜΕ ΘΕΜΑ:

Η έννοια της αρνητικής ελευθερίας στον Friedrich Hayek: το πρόβλημα του
πλουραλισμού

Γνωστικό πεδίο: [Πολιτική φιλοσοφία, Πολιτική θεωρία]

του φοιτητή/φοιτήτριας

[Κωνσταντίνου Σολδάτου]

με ΑΜ: [17521]

Κατεύθυνση ΠΜΣ: Πολιτική Ανάλυση & Πολιτική Θεωρία

Τριμελής συμβουλευτική επιτροπή:

(Επιβλέπων) Λυριντζής Χ., Καθηγητής

Μολύβας Γ., Καθηγητής

Λέκκας Π., Καθηγητής

Αθήνα, Σεπτέμβριος 2019

Περιεχόμενα

Εισαγωγή.....	5
Μέρος Πρώτο	7
Ο John Stuart Mill και ο Isaiah Berlin: <i>Η έννοια της αρνητικής ελευθερίας</i>	7
1. Η θετική και αρνητική ελευθερία.....	7
1.1 Η έννοια της ελευθερίας στον Mill: <i>η ελευθερία ως αρνητική ιδέα</i>	8
1.2 Η σημασία της αρνητικής ελευθερίας στον Isaiah Berlin.....	12
Μέρος Δεύτερο	15
Βιογραφικά στοιχεία	15
2. Η έννοια της ατομικής ελευθερίας	16
2.1 Η πορεία προς την ατομική ελευθερία: <i>η γέφυρα προσέγγισης μέσα από την πολιτική ιστορία και πολιτική σκέψη</i>	22
2.2 Η αρνητική ελευθερία και η έννοια του εξαναγκασμού.....	24
2.3 Ατομική ιδιοκτησία	27
2.4 Η Αυθόρμητη τάξη και η έννοια της ελευθερίας.....	28
2.5 Προϋποθέσεις αρνητικής ελευθερίας: <i>το κράτος δικαίου το σύνταγμα και οι κανόνες</i>	31
Μέρος Τρίτο	38
3. Πολιτικές επιπτώσεις στην φιλοσοφία περί ελευθερίας του Friedrich Hayek: <i>η αντιφατική σχέση πλουραλισμού και αρνητικής ελευθερίας</i>	38
3.1 Ασυμμετρίες στις έννοιες του «πολιτικού» και της έννοιας της ελευθερίας στον F. Hayek	39
3.1.1 Ο πλουραλισμός και η έννοια της πολιτικής ελευθερίας στον Hayek.....	41
3.2 Η ανελαστική σχέση αρνητικής ελευθερίας και πλουραλισμού ως πρόβλημα δημοκρατίας	49
Επίλογος	56
Βιβλιογραφία.....	60

Περίληψη

Η ιδέα περί αρνητικής ελευθερίας βρίσκεται στο επίκεντρο της εργασίας αυτής. Η σχέση αρνητικής ελευθερίας με την πολιτική, οι προϋποθέσεις της καθώς και οι ικανοί και αναγκαίοι όροι σε σχέση με το πως θεμελιώνεται η ατομική ελευθερία και οι σύστοιχες όψεις της στον Friedrich Hayek, τοποθετούνται αφηρητικά για να αναδειχθεί, το ερώτημα της εργασίας. Η προβολή της προβληματικής που δημιουργούν οι εσωτερικές αντιφάσεις της αρνητικής ελευθερίας στο Hayek, σε σχέση με την έννοια του πολιτικού πλουραλισμού, θα εξεταστεί υπό το πρίσμα της προσέγγισης της Chantal Mouffe (αγωνιστικό πλουραλισμό). Το βασικό σημείο για την ανάδειξη της αντίφασης αυτής, αποτελεί η σύγκρουση ελευθερίας και πλουραλισμού στον Hayek, με την σχέση φίλου/εχθρού, όπως αναπτύσσεται στην Mouffe.

Λέξεις κλειδιά:

Ελευθερία, εξαναγκασμός, άτομο, πλουραλισμός, πολιτικό

Abstract

The idea of negative freedom is the main purpose of this paper. The relationship of negative freedom with politics, its conditions, and the necessary terms on how individual freedom and its related aspects are founded on Friedrich Hayek. All of the above are placed from the starting point to raise the question of work. The projection of the problem created by the inner contradictions of negative freedom in Hayek, in relation to the concept of political pluralism, will be examined in the light of Chantal Mouffe's approach (Agonistic Pluralism). The key point in highlighting this contradiction is the conflict between freedom and pluralism in Hayek, with the friend/foe relationship as developed in Mouffe.

Keywords:

Freedom, coercion, individual, pluralism, political

Εισαγωγή

Η ιδέα περί αρνητικής ελευθερίας, αποτελεί ένα βασικό σημείο προσδιορισμού της φιλελεύθερης σκέψης, κάτι το οποίο θα απασχολήσει την εργασία αυτή. Αν και στον πυρήνα του φιλελευθερισμού βρίσκεται η έννοια της ελευθερίας, ο προσδιορισμός και το πλαίσιο ορισμού, αποκτά πιο ευρύ περιεχόμενο. Όπως θα δούμε στο πρώτο μέρος, κυρίως μέσα από την τον John Stuart Mill και τον Isaiah Berlin, θα γίνει μια διάκριση θετικής και αρνητικής ιδέας της ελευθερίας.

Περνώντας από την εννοιολόγηση και προσδιορισμό της ελευθερίας ως θεωρητική γέφυρα μέσα από τους στοχαστές που αναφέρθηκαν, στην εργασία θα επικεντρωθούμε στην ιδέα περί ελευθερίας του Friedrich Hayek, με στόχο να προσδιοριστεί η έννοια της «ατομικής ελευθερίας», οι ρόλοι, ο σκοπός και οι περιορισμοί που συνεπάγονται στην έννοια και την διακρίνουν τόσο από άλλες μορφές ελευθερίας (θετική ελευθερία) αλλά και το πώς η έννοια του Hayek μετασηματίζει την φιλελεύθερη σκέψη του Mill και του Berlin, δίνοντας μια πιο ριζοσπαστική θέση, όσον αφορά τον ρόλο του ατόμου και το πώς μπορεί το κάθε άτομο να επιτύχει τους σκοπούς του, χωρίς εξαναγκασμό, μέσα από την ιδιωτική ατομική σφαίρα.

Σημαντικό ως προς την ανάπτυξη της ελευθερίας στον Hayek, είναι η παραδοχή του, ότι αποδέχεται την έννοια του πλουραλισμού ως ένα κεντρικό στοιχείο του φιλελεύθερου προγράμματος του. Αυτό θα απασχολήσει την συζήτηση που γίνεται στο τρίτο μέρος της εργασίας. Το κεντρικό ερώτημα, είναι το «πώς δημιουργείται αρνητική συσχέτιση πλουραλισμού και της έννοιας της αρνητικής ελευθερίας στον Hayek;». Αυτό, αφορά την μισαλλόδοξη κριτική εναντίωση του, σε σχέση με διαφορετικές ηγεμονικές πολιτικές ταυτότητες και συνάμα το πώς αντιμετωπίζει τον ρόλο αυτών που τις στηρίζουν. Η αφήγηση για την διερεύνηση του ερωτήματος, περιλαμβάνει την περιγραφή της σχέσης φίλου/εχθρού, την τοποθέτηση πολιτικών ορίων, όπως παρουσιάζονται από την Chantal Mouffe ως προς το ποια είναι η σημασία που αποκτά η σχέση αυτή με την έννοια του πλουραλισμού. Τέλος, αν και δεν παρουσιάζεται μια εμφανής συσχέτιση μεταξύ

ελευθερίας και πλουραλισμού, οι προϋποθέσεις και οι περιορισμοί της πρώτης, αναπτύσσει περιορισμούς στην δεύτερη έννοια όπως θα προσπαθήσουμε να αναδείξουμε. Συνεπώς, θα γίνει προσπάθεια να παρουσιαστούν, αντιφατικές όψεις της σχέσης αυτής, στην σκέψη του του Hayek, όσον αφορά αυτά τα δύο, με αφορμή την κριτική της Mouffe.

Μέρος Πρώτο

Ο John Stuart Mill και ο Isaiah Berlin: Η έννοια της αρνητικής ελευθερίας

1. Η θετική και αρνητική ελευθερία

Η έννοια της ελευθερίας κατά την πορεία της ιστορίας, απέκτησε ένα διαφορετικό σημαινόμενο. Όπως θα δούμε και εκ των υστέρων, στην ανάλυση της έννοιας από τον Hayek, η διαφορά ως προς το εννοιολογικό κομμάτι αλλά και η διάκριση μεταξύ θετικής και αρνητικής ελευθερίας, αποτέλεσε την διάζευξη δύο διαφορετικών μοντέλων για την ανάπτυξης της πολιτικής στο θεσμικό της κομμάτι. Ως προς το θεωρητικό πλαίσιο ανάλυσης των δύο εννοιών, η αρνητική ελευθερία, εστιάζει σε έναν διαφορετικό τύπου ορισμού της “ελευθερίας” ως απουσία εμποδίων, εξαναγκασμού έναντι των άλλων με βασική προϋπόθεση την προστασία της ιδιωτικής ατομικής σφαίρας (Μολύβας, 1998, pp. 1-2; Sen, 1988, pp. 272-273). Επιπλέον, η αρνητική ιδέα της ελευθερίας, συνεπάγεται και μια ανεξαρτησία μέσα από ένα πλέγμα προστασίας(κανόνες), που εμποδίζει πιθανούς εξαναγκασμούς και συνάμα δεν επιτρέπει μια σχέση κυρίαρχου (π.χ. κράτος) και υποτελή(άτομο). Από την άλλη, κάνοντας λόγο για την θετική ελευθερία, γίνεται αναφορά, σε μια έννοια, στην οποία τόσο τα άτομα αλλά και μία κοινότητα, μέσω της εξωτερίκευσης της επιθυμίας τους σε ειδικό και γενικό βαθμό για τον τρόπο διακυβέρνησης, η ελευθερία είναι ένα προϊόν πολιτικού μετασχηματισμού, που δίνει την δυνατότητα για αυτοκυβέρνηση, δηλαδή την “δυνατότητα” τα άτομα να επιλέγουν τις αξίες, τις αρχές και τις πολιτικές ταυτότητες μέσα από τους πολιτικούς θεσμούς, το οποίο τους δίνει την προοπτική για έναν αυτοκαθορισμό (Κουπκιάλης, 2015, p. 60; Μακροδημήτρης, 2015; Sen, 1988, pp. 272-273). Η συνεπαγωγή ενός τέτοιου ορισμού, οδηγεί σε μία τελεολογία της ελευθερίας, η οποία μέσα την αυτοκυβέρνηση και την επιλογή για επαναδιαπραγμάτευση στόχων και ιδανικών, επιτρέπει την στοχοθέτηση ενός κοινού σκοπού, ενός υπέρτατου αγαθού όπως αναφέρει ο Γ. Μολύβας (Μολύβας,

1998, pp. 1-2). Σε μια πιο κριτική ανάλυση, ο Isaiah Berlin δίνει έναν ορισμό για την θετική ελευθερία, τονίζοντας ότι η αυτή ενώ ξεκίνησε από μια κοινή αφετηρία με την αρνητική, κατά την πορεία του χρόνου η δεύτερη, κατέληξε να αποτελεί μια ασύμμετρη έννοια με βάση τον επιδιωκόμενο στόχο της. Η ασυμμετρία που εντοπίζει ο Berlin, ήταν η χρήση μιας μορφής εξαναγκασμού με στόχο την προσέγγιση μιας ισονομίας (πέρα αυτής του νόμου) και την ανάδειξη της δικαιοσύνης και των καθολικών δικαιωμάτων κοινωνικής προστασίας. Αυτό το είδος παρέμβασης (Berlin, 1975, p. 13; Berlin, 2001, pp. 278-279), είναι “ασύμμετρο” με την ιδέα της ελευθερίας. Είναι, γιατί η ιδέα της αυτοκυβέρνησης, δημιουργεί ένα είδος εξάρτησης στα ορθολογικά θέλω του ατόμου για τον Berlin, διαγράφοντας το εμπειρικό κομμάτι, μετατοπίζει την προσοχή στο υποκείμενο, από αυτό που είναι, σε αυτό που θα ήθελε να είναι αλλά εμπειρικά δεν είναι (Μολύβας, 1998, p. 3). Συνεπώς κατά τον Berlin, η μετατόπιση από το εμπειρικό σκέλος στο εν δυνάμει και φαντασιακό και η σύγκρουση εμπειρικών με ανώτερων επιθυμιών, δημιουργεί τον προβληματισμό έναντι στην θετική εκδοχή της ελευθερίας. Έτσι ο Berlin, καταλήγει στο συμπέρασμα, ότι μόνο η αρνητική ελευθερία στην οποία θα αναφερθούμε παρακάτω αποτελεί εννοιολογικό προϊόν ταύτισης με την “έννοια” της ελευθερίας (Berlin, 1975, p. 14; Μολύβας, 1998, pp. 3-4).

Στις υποενότητες 1.1 και 1.2 θα αναπτύξουμε την έννοια της αρνητικής ελευθερίας στους John Stuart Mill αλλά και Isaiah Berlin με στόχο να γίνει μια προσέγγιση αυτής, η οποία θα απασχολήσει το υπόλοιπο κείμενο.

1.1 Η έννοια της ελευθερίας στον Mill: η ελευθερία ως αρνητική ιδέα

Η ελευθερία για τον J.S.Mill αποτελεί την σημαντικότερη και μη διαπραγματευόμενη έννοια στο φιλοσοφικό έργο του «Περί ελευθερίας». Η ελευθερία, έχει έναν διττό ρόλο για τον ίδιο. Από την μία, έναν αρνητικό προσδιορισμό, και από την άλλη, έναν τελεολογικό χαρακτήρα στις πράξεις. Όσον αφορά το πρώτο, αναγνωρίζει κάποια σαφή όρια στα οποία η εξουσία (π.χ. κράτος) δεν μπορεί να επεμβαίνει στο άτομο (Mill, 2014, p. 23). Για να κάνει πιο

σαφή την διάκριση αυτή, βλέπει ιστορικά (Ελλάδα, Ρώμη, Αγγλία, Γαλλία) τις διαφορές μεταξύ δύο προτύπων, αυτής της προσέγγισης που τάσσεται υπέρ της συγκέντρωσης της εξουσίας με στόχο την εξασφάλιση κάποιων υπέρτατων αγαθών, την εξασφάλιση της πολιτικής ελευθερίας αλλά και άλλων μέσων που ενίσχυαν μορφές δικαιωμάτων και παρέμβασης(εξαναγκασμού για τον J.S Mill) έναντι του προτύπου που και υποστηρίζει, το οποίο βασίζεται στην ανάδειξη της ατομικής ελευθερίας, μέσα από το Σύνταγμα και τον περιορισμό της εξουσίας (Mill, 2014, pp. 24-25). Όσον αφορά τον δεύτερο ρόλο, η ελευθερία αποκτά χαρακτήρα καθολικό, απόλυτο και κατοχυρωμένο, στην οποία ακόμα και οι βασικές μορφές εναντίωσης στο άτομο, όπως η πλειοψηφία, η κοινή γνώμη, δεν μπορούν να περιορίσουν το άτομο (Mill, 2014, p. 29), αρκεί αυτό να μην περιορίζει και προκαλεί κάποιο είδος βλάβης σε άλλον (Mill, 2014, p. 36&41). Κατά αυτόν τον τρόπο, η ατομική ελευθερία, είναι ένας εκ των προτέρων σκοπός για την απελευθέρωση του ατόμου από εξαναγκαστικά μέτρα και μέσα.

Ακόμα ένας βασικός εσωτερικός διαχωρισμός στην ελευθερία για τον Mill, αποτελεί η ελευθερία της σκέψης αλλά και αντίστοιχα αυτή της πράξης, όπου στην δεύτερη τοποθετεί και ένα όριο το οποίο θεμελιώνει κατά μια έννοια την αρνητική μορφή της ελευθερίας που επιδιώκει να χτίσει. Ως εκ τούτου, η ελευθερία της σκέψης και γνώμης, είναι σημαντική για τον Mill, εφόσον, αυτή εξασφαλίζει τους όρους ατομικότητας, οι οποίοι μας επιτρέπουν να διαμορφώνουμε την σκέψη μας με τον τρόπο που επιθυμούμε. Ως προς αυτό, η απουσία εξαναγκασμού και περιορισμού επιβολής της γνώμης κοινωνικά η και από την νομοθετική και εκτελεστική εξουσία δεν πρέπει να επιτρέπεται κατά τον ίδιο. Σημαντικό σε αυτό είναι, πρώτον, ότι μία γνώμη όσο και απεχθείς και αν είναι, πρέπει να διατυπώνεται ελευθέρως (Mill, 2014, p. 99). Αυτό, δεδομένου ότι μια τέτοια άποψη δεν είναι ζημιογόνα σε πρακτικό επίπεδο παρά σε ένα «επίπεδο» αφηρημένης σκέψης. Δεύτερον, το να απαγορεύει κάποιος μια άποψη, περιορίζει το πλαίσιο εξαγωγής της αλήθειας ή σφάλματος. Ως προς αυτό, συνεπάγεται, ότι μία άποψη είτε είναι αληθής είτε ψευδής σε κάθε περίπτωση που απαγορεύεται ή περιορίζεται, αποσύρεται, με αποτέλεσμα στην θετική της εκδοχή να χάνεται μια αληθής γνώμη. Τρίτον, μια αντίθεση σε κάποια γνώμη ή σκέψη δεν σημαίνει

άρνηση της (π.χ. θρησκεία). Τέταρτον, εξετάζει το πρόβλημα εμπειρικά, αναφέροντας ότι αν κάτι δεν έχει κριθεί «εμπειρικά» και επαληθευτεί, είναι κατακριτέο να αναιρούμε μια άποψη (Mill, 2014, pp. 46-51, 99). Μέσω αυτών, θεμελιώνει έτσι την αρνητική οπτική ως προς τον εξαναγκασμό στην γνώμη και την σκέψη, αναφέροντας ότι μη δεχόμενος την, αρνείσαι την ωφελιμότητα αυτής στο πλαίσιο της ίσης ελευθερίας(του λόγου)- (Mill, 2014, p. 86).

Τέλος σε σχέση με την ελευθερίας του να πράττει ένα άτομο, αρνείται οποιαδήποτε εξαναγκασμό από πλευρά εξουσίας είτε προέρχεται από ένα θεσμικό φορέα είτε από την κοινωνία, έτσι ώστε το άτομο να είναι κυρίαρχο του εαυτού του (J.Sandel, 2015, p. 75; Βανδώρος, 2015, p. 31). Στο σημείο αυτό όμως, τοποθετεί μια δικλείδα προστασίας μέσω της ατομικότητας (Mill, 2014, p. 134), όπου την εξασφαλίζει μέσα από την αρχής της μη βλάβης, θέτοντας ότι το άτομο έχει νομική ελευθερία (όριο) να πράττει και να είναι υπεύθυνο για τις συνέπειες των πράξεων του. Συνεπώς, έμμεσα τίθεται και ένα όριο, μέσω της «αρχής της μη βλάβης», που θέτει το πως θα πρέπει να συμπεριφέρεται στους άλλους, έτσι ώστε να μην καταστέλλει την ελευθερία τους και εξαναγκάζοντας τους (Mill, 2014, p. 131; Gray&Smith, 2003, pp. 194,239; Βανδώρος, 2015, p. 31). Επομένως, ο Mill αποδέχεται στο πλαίσιο της φιλοσοφίας της ελευθερίας του, ένα όριο, το οποίο προέρχεται από μια ενδεχόμενη ζημιά ενός ατόμου προς ένα άλλο (Mill, 2014, p. 160). Όπως τονίζει και ο ίδιος στο «Περί ελευθερίας»:

«Με λίγα λόγια, κάθε φορά που υπάρχει βέβαιη ζημιά ή βέβαιος κίνδυνος ζημιάς, είτε ενός ατόμου είτε κοινού η περίπτωση παύει να ανήκει στην σφαίρα της ελευθερίας και εμπίπτει στην αρμοδιότητα της ηθικής ή του νόμου» [...]¹

Ωστόσο, εκτός από την αρνητική(ιδέα) σύλληψη της ελευθερίας στον Mill, αναγιγνώσκεται και μια θετική σύλληψη της ιδέας περί “ελευθερίας” μέσα από τον Άγγλο φιλόσοφο κατά τον Αλέξανδρο Κουπκιόλη και Andrew Heywood. Πιο συγκεκριμένα, για τους παραπάνω, ο Mill αντιτείνετε στον κοινωνικό κομφορμισμό, ο οποίος θεωρείται απειλή για την ελευθερία. Αναλυτικά, αν και

¹ Mill, J. S., 2014. *Περί ελευθερίας*. Ιανουάριον 2014 επιμ. 2014: ΕΠΙΚΟΥΡΟΣ.σελ 142

αναγνωρίζεται η στάση του Mill απέναντι στην αρνητική αντίληψη, όπου το υποκείμενο (ως άτομο) ενεργεί όπως του αρέσει, εντούτοις η ελευθερία δεν εξαρτάται αποκλειστικά από τα θέλω του ατόμου και επηρεάζεται έντονα από τις κοινωνικές πιέσεις. Αυτό μπορεί να μεταβληθεί για τον Mill μόνο όταν τα άτομα ξεπερνάνε τις επιθυμίες (που μπορούν να είναι μέρος κομφορμιστικών τάσεων) και έτσι να ξεπερνάνε τις κοινωνικές πιέσεις της «σύμβασης, της παράδοσης και της συνήθειας» κατά τον Κουπκιόλη (Κουπκιόλης, 2015, pp. 62-63,65). Η συσχέτιση αυτή ξεφεύγει από την απουσία ορίων και αποκτά μια θετική όψη(ιδέα) περί ελευθερίας. Η ελευθερία αποσκοπεί στην διαμόρφωση ενός πεδίου για την διαμόρφωση ενός πλαισίου όπου το άτομο θα αναπτύξει τα έμφυτα ακαλλιέργητα προσόντα του, των κλίσεων του εαυτού του. Αυτή η συνεπαγωγή της ανάπτυξης των εσωτερικών κλίσεων με την ευτυχία δημιουργεί ένα πλαίσιο αυτοπραγμάτωσης στον Mill. Μέσα από μια ποικιλία δυνατοτήτων τα άτομα μπορούν να σχηματίσουν το «σχέδιο ζωής» που εφαρμόζει καλύτερα στα προσωπικά τους θέλω, αρκεί αυτά τα “θέλω” μέσω της επιλογής του ατόμου να είναι αποτέλεσμα μιας καλλιέργειας. Ο πειραματικός εμπειρισμός που αναγνωρίζεται στον Mill αποτελεί μια γέφυρα δια μέσω της ανάπτυξης της προσωπικότητας, για να δείξει ότι η εσωτερική καλλιέργεια και ανάπτυξη των δυνατοτήτων μας, είναι αυτή που μας βοηθά να ξεπεράσουμε τα συμβατικά όρια τα οποία δεν αντιτείνουν στην αρνητική μορφή της ελευθερίας που αναγιγνώσκεται στον Mill μόνο ως η απουσία ορίων(sic). Δεδομένου αυτών για τον Mill η απουσία εξαναγκασμού και ορίων δεν αποτελεί μοναδική προϋπόθεση της ελευθερίας. Η προοπτική ανάπτυξης των ατομικών δυνατοτήτων, μέσω της ανάπτυξης της κλίσεων του ατόμου, μπορούν να οδηγήσουν σε μία αυτοπραγμάτωση και αυτονομία (Heywood, 2017, pp. 49-50).

Συνοψίζοντας τα παραπάνω, η σύλληψη της ατομικής ελευθερίας καθίσταται σημαντική μέσα από δύο τρόπους. Πρώτον μέσα από τα όρια που τίθενται απέναντι εξουσιαστικές δυνάμεις(π.χ το κράτος) και άλλων ατόμων να “εξαναγκάζουν” και να επεμβαίνουν αυθαίρετα στην ιδιωτική σφαίρα ενός ατόμου, ενός ελεύθερου ατόμου, πράγμα που εξασφαλίζεται από την θέσπιση ίσων ex ante ευκαιριών που παρουσιάζονται από το σύνταγμα και υφίστανται έτσι

εν μέρη, οι ικανοί και αναγκαίοι όροι κατά τον Mill, έτσι ώστε το άτομο να εκφράζεται και να πράττει ελεύθερα. Αυτή μπορεί να αναγνωστεί και ως μια αρνητική όψη της ελευθερίας στον Mill. Δεύτερον, η ανάπτυξη των εσωτερικών κλίσεων και η απομάκρυνση από την συμβατικότητα, απομακρύνει το άτομο από το κομφορμιστικό χαρακτήρα, πράγμα που όπως δείξαμε αποφεύγει την θέση που αιωρείται σε γενικό και όχι ειδικό επίπεδο στον Mill, «να πράττει ο καθένας όπως του αρέσει». Συνεπώς, η ελευθερία στον Mill αποκτά και μια θετική όψη της ελευθερίας, η οποία αναγνωρίζει την καλλιέργεια του ατόμου σαν μια εργαλειοθήκη η οποία θα εμποδίσει το άτομο από το να εμπέσει στις συμβατικές σχέσεις και κοινωνικές πιέσεις, κάτι το οποίο απουσιάζει από την αρνητική ανάγνωση της ελευθερίας.

Τέλος, δεδομένου ότι μαζί με την έννοια της ελευθερίας, θα μας απασχολήσει στην εργασία αυτή και το θέμα του πλουραλισμού. Η ελευθερία στον Mill αποκτά ένα αντιφατικό χαρακτήρα ως προς αυτό. Από την μία μεν αποδέχεται τον πλουραλισμό, μέσα από το πλαίσιο ελεύθερης ανάπτυξης της σκέψης και της πράξης, δε όμως δεν αναγνωρίζει ότι όσο πλησιάζουμε στην αλήθεια όλο θα μειώνονται οι αντίθετες απόψεις με αποτέλεσμα όλο και περισσότερο να επέρχεται η συναίνεση και να μειώνεται η σύγκρουση αν όχι να περιστέλλεται ο πλουραλισμός (Κουπκιόλης, 2015, p. 67). Στο τελευταίο μέρος με αφορμή αυτό θα εστιάσουμε στην κριτική της Mouffe για το πρόβλημα του πλουραλισμού σε σχέση με την ελευθερία.

1.2 Η σημασία της αρνητικής ελευθερίας στον Isaiah Berlin

Ο Isaiah Berlin, στα βιβλία «*Δυο έννοιες της ελευθερίας*» και «*Τέσσερα δοκίμια περί ελευθερίας*», κάνει μια πιο εκλεπτυσμένη και εστιασμένη διάκριση και κριτική ανάγνωση μεταξύ αρνητικής και θετικής ελευθερίας. Η διαφορά μεταξύ αυτών των δύο υποσυνόλων ελευθερίας δεν είχε εξ αρχής, όπως επισημαίνει ο Berlin, ουσιώδη διαφορά. Κατά την πάροδο των αιώνων και ειδικά κατά τον ύστερο διαφωτισμό και εκ των υστέρων περίοδο από την Γαλλική επανάσταση βλέπει μία σύγχυση μεταξύ δικαιωμάτων, πολιτικής ελευθερίας και την έννοιας της ισότητας

και με άλλα θέματα που αφορούν την δικαιοσύνη με την έννοια της ελευθερίας κάτι το οποίο είναι αντιφατικό όπως επισημαίνει με την αληθινή φύση αυτής που βρίσκεται στην αρνητική της οπτική (Berlin, 1975, pp. 9,12; Κουπκιόλης, 2015, p. 57).

Η αρνητική ελευθερία για τον Berlin σημαίνει, απουσία εξαναγκασμού στην δράση άλλων ατόμων, απουσία καταπίεσης από και προς άλλα άτομα (Berlin, 1975, p. 5; Berlin, 2001, p. 260; Gray, 1980, p. 522). Για τον Berlin η ελευθερία θεμελιώνεται μέσα από την απουσία επέμβασης της κοινωνίας και άλλων ατόμων προς ένα άτομο, μέσα από την δυνατότητα προστασίας του πεδίου δράσης του ατόμου. Σημειώνει, ότι αν δεν υιοθετηθούν οι προϋποθέσεις αυτές, τότε τα άτομα δεν μπορούν να επιτύχουν πλήρως, σε μερικό βαθμό και άλλοτε καθόλου τους ατομικούς σκοπούς τους και να αναπτύξουν πλήρως τα «ατομικά» στοιχεία της προσωπικότητάς τους, μέσα στο πλαίσιο της ιδιωτικής τους σφαίρας. Υποστηρίζει επίσης, ότι η ισότητα είναι κομμάτι της ελευθερίας. Αυτή αποτελεί όμως κομμάτι, με την βασική προϋπόθεση και θέση που αποκτά μέσα από την ίση ποσότητα ελευθερίας(νομική ισότητα) που έχει κάποιος, ισότητα να μεταχειρίζομαι τους άλλους όπως αυτοί πρέπει να με αντιμετωπίζουν αντίστοιχα (Berlin, 1975, p. 6). Έτσι η ελευθερία κατά τον Berlin δεν πρέπει να υποδεικνύει τρόπους συμπεριφοράς στα άτομα (Κουπκιόλης, 2015, p. 55), η ελευθερία θεμελιώνεται μέσα από την δυνατότητα της να προσδιορίζουν την κατεύθυνση των πράξεων τους ελεύθερα χωρίς να εξαναγκάζονται από κάποιο άλλο άτομο ή ομάδες

Ωστόσο, η αρνητική ελευθερία στο φιλοσοφικό πλαίσιο του Berlin, αποκτά ρόλο ο πλουραλισμός, ως στοιχείο μιας αγοράς, «ελεύθερων» ατομικών επιλογών όπου τα άτομα, επηρεάζονται από υποκειμενικούς παράγοντες (Κουπκιόλης, 2015, p. 58). Η εμπειρική απαγωγή για την προστασία της ελευθερίας, έναντι άλλων αξιών, όπως είδαμε και στον Mill, διαγράφει τον πλουραλισμό. Ο Κουπκιόλης σημειώνει ως προς αυτό για τον Berlin, ότι η ελευθερία επιλογής είναι ένα από τα βασικά εργαλεία του ατόμου να επιτύχει τους σκοπούς του μέσα σε ένα πλαίσιο ανταγωνισμού(σκοπών). Ωστόσο, η έλλειψη αναγνώρισης των απαιτήσεων της κοινωνικής ποικιλομορφίας, οι οποίες μπορεί να αναγνωρίζουν διαφορετικές

αξίες, απουσιάζουν από το μοντέλο του. Η αδυναμία να κατανοήσει τον ρόλο και την ενδεχομενική δυναμική, αντιμαχόμενων αξιών και το πώς αυτή, μπορεί να συγκρούεται με την αρνητική ελευθερία, αποτελεί ένα αδιέξοδο στην σχέση πλουραλισμού και αρνητικής ιδέας της ελευθερίας. Σε σχέση με αυτό, οι J.Gray και A. Heywood αντιλαμβάνονται την αντιφατική αυτή σχέση και υποστηρίζουν ότι υπάρχει μία αντίθεση μεταξύ πλουραλισμού και ελευθερίας, ως αποτέλεσμα σύγκρουσης “αξιών” όπως της ισότητας και της ευημερίας με την ελευθερία, αναδεικνύοντας τον προβληματισμό του σε σχέση με το κατά πόσο θα μπορούσε να είναι συμμετρική η σχέση ελευθερίας και πλουραλισμού (Gray, 1980, p. 526; Heywood, 2017, pp. 289-292). Η αντιθετική σχέση μεταξύ πλουραλισμού και φιλελευθερισμού, θα αναπτυχθεί ενδελεχώς, στο τελευταίο μέρος της εργασίας.

Μέρος Δεύτερο

Βιογραφικά στοιχεία

Ο Friedrich August Hayek γεννήθηκε στις 8 Μαΐου 1899 στην Βιέννη. Ο ίδιος καταγόταν από οικογένεια ακαδημαϊκών και είχε συγγένεια με τον Ludwig Wittgenstein. Απέκτησε δύο διδακτορικά, το 1921 και το 1923. Δάσκαλος του ήταν ο F.von Wieser, καθηγητής πολιτικής οικονομίας. Σημαντική επιρροή στο έργο του είχε και ο Ludwig von Mises, του οποίου ο Hayek είχε παρακολουθήσει σεμινάρια κατά τακτά διαστήματα παράλληλα με την εκπόνηση του διδακτορικού του. Ο Hayek εργάστηκε ως σύμβουλος στην Αυστριακή Κυβέρνηση, στο Πανεπιστήμιο του New York, το LSE(London School of Economics). Επίσης αποτέλεσε μέλος της βασιλικής ακαδημίας της Αγγλίας, αποκτώντας και την Βρετανική ιθαγένεια. Το 1950 έγινε καθηγητής κοινωνικών και ηθικών επιστημών στο Πανεπιστήμιο του Σικάγο, όπου συνυπήρξε με τον Milton Friedman. Το 1962 αποχώρησε από το Σικάγο και εντάχθηκε στο Πανεπιστήμιο του Freiburg. Μετά την συνταξιοδότηση του το 1967, έγινε επίτιμος καθηγητής στο Πανεπιστήμιο του Σάλτσμπουργκ. Το 1974 έλαβε από κοινού με τον Gunnar Myrdal το Νόμπελ Οικονομικών Επιστημών (Gray, 2003, pp. 157-158). Στις 23 Μαρτίου του 1992, απεβίωσε.

2. Η έννοια της ατομικής ελευθερίας

Στον πυρήνα της πολιτικής φιλοσοφία του F. Hayek, η ελευθερία διαδραματίζει θεμέλιο ρόλο, που επεκτείνεται σύστοιχα σε πολλαπλές πτυχές του συνολικού έργου του. Για να προσεγγίσει, να επεξεργαστεί και να προσδιορίσει το νόημα της έννοιας της ελευθερίας κάνει μια ιστορική επισκόπηση, διάφορες αναγνώσεις στην οικονομία, την εξέλιξη των θεσμών, την φιλοσοφική σκέψη αλλά και την επιστημολογία.

Η έννοια της ελευθερίας (liberty & freedom), χρησιμοποιείται από τον Hayek ως η απουσία του εξαναγκασμού² από και προς κάποιο άτομο ή από άλλα άτομα και ομάδες (Hayek, 2008, p. 51). Αυτός ο εξαναγκασμός (ως αρνητικός προσδιορισμός) μπορεί να είναι και σκόπιμος έλεγχος ενός ατόμου από τον άλλο (Gamble, 2013, p. 342; Frankel, 1980, p. 11; Αγγελίδης, 1993, p. 106). Εκεί συνίσταται και η ανηθικότητα του εξαναγκασμού και συνάμα ηθικότητα της ελευθερίας, όπως παραπέμπει στον Hayek η Elisabett Galeotti, επισημαίνοντας την θέση του ότι δεν υπάρχει αποδεκτός λόγος παραβίασης αυτής της ελευθερίας (Galeotti, 1987, p. 167).

Η συλλογιστική του Hayek πίσω από την θεώρηση περί ατομικής ελευθερίας, ξεκινά, αναδιαμορφώνοντας τον πυρήνα της λέξης ελευθερία, ανακατασκευάζοντας και περιορίζοντας την και τοποθετώντας την σε ένα συγκεκριμένο πλαίσιο ορισμού. Αρχικά, ένας από τους πρώτους όρους που πρέπει να πληροί για αυτόν η ιδέα της ελευθερίας, είναι προσδιορισμός της ως μία ενιαία

² Ο Gamble αναγνωρίζει μια διάκριση στον Hayek, μεταξύ του καταναγκασμού (compulsion) και του εξαναγκασμού (coercion). Με βάση αυτήν αναφέρει ότι ο Hayek εστιάζει στο δεύτερο, ενώ επισημαίνει ότι ο πρώτος όρος είναι πιο περιοριστικός και έχει πιο βίαια χαρακτηριστικά. Όσον αφορά το δεύτερο όρο, αυτός υπάρχει όταν ένα άτομο εξαναγκάζεται από κάποιο άλλο άτομο να κάνει μια πράξη με τέτοιο τρόπο ώστε να εξαναγκάσει ένα άτομο και να το εμποδίσει στο να την υιοθετήσει ώστε να πετύχει τους δικούς του σκοπούς (Gamble, 2013, pp. 344-345).

έννοια³, αυτή της ατομικής ελευθερίας. Βασική προϋπόθεση σε αυτό, αποτελεί επίσης, η απουσία εξαναγκασμού(αυθαίρετη βία ενός ατόμου σε ένα άλλο) που διαφυλάσσεται από το κράτος δικαίου που θα αναλυθεί παρακάτω, με στόχο την δημιουργία μιας ιδιωτικής σφαίρας η οποία θα υπόκειται σε γενικούς κανόνες που θα προστατεύουν το άτομο από την αυθαίρετη βούληση (εξαναγκαστική η και πατερναλιστική από πλευράς κράτους) άλλων δυνάμεων (Gamble, 2013, p. 343). Επιπρόσθετα βασικό κομμάτι στο επιχειρήμα του αυτό, αποτελεί η θέση ότι το άτομο μπορεί όχι μόνο να πράττει και να αναφέρετε σε κάτι που υποστηρίζει αλλά και να είναι και στην θέση να έχει την δυνατότητα ελευθέρως να το υποστηρίξει (Hayek, 2013, p. 264).

Στο πλαίσιο της ανάλυσης και της τοποθέτησης της έννοιας της ελευθερίας σε ένα πιο στενό ορισμό, αναφέρει ότι η ελευθερία έχει μόνο μια όψη, αυτή που ορίζεται και αναγιγνώσκεται ως απουσία εξαναγκασμού. Η αντιδιαστολή, στην σχέση ατόμου και εξαναγκασμού, διατυπώνεται μέσα από το πρίσμα διάκρισης μεταξύ αρνητικής και θετικής ελευθερίας (Galeotti, 1987, p. 165; Brown, 2018, p. 64; Αγγελίδης, 1993, p. 346). Όπως αναφέραμε και στο πρώτο μέρος, η θετική ελευθερία συνδέεται με την αυτοκυβέρνηση και τον αυτοκαθορισμό, δηλαδή την δυνατότητα να εξωτερικεύεις την εσωτερική ανάγκη να εξουσιάζεις επι του εαυτού σου αναγνωρίζοντας πολιτικές μορφές ταύτισης που αποτελούν την γέφυρα για μια ενδεχομενική επίτευξη σκοπών(sic). Ο Hayek αναγνωρίζει, σε αυτού του είδους την ελευθερία, ένα εξαναγκαστικό χαρακτήρα, ο οποίος παρουσιάζει ένα εγγενή χαρακτηριστικό "εξαναγκασμού", που περιορίζει την ατομική δράση (Gamble, 2013, p. 346). Η έμφαση στην συσχέτιση κρατικής επέμβασης και των συλλογικών επεμβάσεων(π.χ συνδικάτα) όπως θα επισημανθεί και παρακάτω, απειλεί την ατομική ιδιωτική σφαίρα και συνάμα αναιρεί τους όρους ατομικής ελευθερίας για τον Hayek. Συνεπώς, η θετική ελευθερία δεν αποκτά ρόλο στην ιδέα *περί ελευθερίας* για τον Hayek, δεδομένου

³ Για να αποφύγει την σύγχυση της ατομικής ελευθερίας και την χρήση της με την θετική εκδοχή της αποσκοπεί στο να περιορίσει το όρο, εκτοπίζοντας από το φάσμα της, άλλες πλευρές της που σχετίζονται πιο πολύ κατά τον Hayek με δικαιώματα και όχι ελευθερίες.

ότι μέσω του ενδεχομενικού παράγωγου του κοινού σκοπού(αγαθού) και του εξαναγκαστικού χαρακτήρα του κράτους και της διακυβέρνησης που της προσδίδει, η θετική ελευθερία φθίνει τους όρους της ατομικής ελευθερίας που βρίσκεται στο επίκεντρο της δικής του ανάγνωσης για την ελευθερία(sic).

Στην προσέγγιση του, τοποθετώντας τον δικό του ορισμό για την ελευθερία, ως αρνητική ιδέα, τοποθετεί την πολιτική «ελευθερία» (political liberty) έξω από το πεδίο της μιας για τον ίδιο ατομική ελευθερία (Αγγελίδης, 1993, p. 107; Hayek, 2008, p. 51; Κουπκιόλης, 2015, p. 68). Η διάκριση αυτή, στον Hayek, αποκτά όπως θα δούμε ως προς αυτό μέσα από το επιχείρημα του, ότι η πολιτική πράξη και η πολιτική συμμετοχή υπεισέρχεται σε ένα παίγνιο το οποίο μπορεί να επηρεάσει τους σκοπούς των ατόμων. Οι σκοποί των ατόμων είναι ανταγωνιστικοί, κάτι το οποίο μπορεί να μεταβληθεί αν αλλάξουν οι πολιτικοί όροι μέσα από την δημοκρατική όψη, η οποία μπορεί να επηρεάσει με εξαναγκαστικό χαρακτήρα τους σκοπούς του ατόμου μέσα από την αυτοθέσμιση που θα επιφέρει μια πολιτική αναδιαμόρφωση. Για αυτό, ιεραρχεί και προσδίδει μεγαλύτερη σημασία στο Σύνταγμα, εκτοπίζοντας παράλληλα από το μοντέλο του την πολιτική ελευθερία, την οποία τοποθετεί στα δικαιώματα ή αυτό που αναφέρεται βιβλιογραφικά ως θετική ελευθερία από τον Berlin⁴(sic). Η επιμονή του σε μια

⁴ Ο Isaiah Berlin κάνει μια διάκριση μεταξύ αρνητικής και θετικής ελευθερίας, όπως αναφέρει ο Γ.Μολύβας και ο J.Gray αλλά και αναγιγνώσκεται από τα δοκίμια του. Ο πρώτος, ορίζει την αρνητική ελευθερία ως την απουσία εξωτερικών εμποδίων ενώ την θετική ως μια διαδικασία αυτοκυβέρνησης και αυτοκαθορισμού, ένα μέσο για την εξυπηρέτηση ενός «σκοπού η ιδανικού» όπως αναφέραμε (Berlin, 2001, p. 255; Μολύβας, 1998, p. 2; Berlin, 1975, p. 5; Gray, 1980, p. 522). Ο Berlin κατά παρόμοιο τρόπο με τον Hayek, αναφέρει ότι με καταχρηστικούς όρους αναφερόμαστε στην έννοια της ελευθερίας υπο τον θετικό ορισμό της και τοποθετεί αυτόν στο πεδίο της κοινωνικής δικαιοσύνης (Μολύβας, 1998, p. 4). Με παρόμοιο τρόπο και ο Hayek τοποθετεί την ελευθερία έξω από το πλαίσιο των δικαιωμάτων και ανακατασκευάζει την ελευθερία, περιορίζοντας την, ως την απουσία εξαναγκασμού των ατόμων μέσα από την ιδιωτικής τους σφαίρα. Ωστόσο, εντοπίζεται μια κύρια διαφορά η οποία μεταβάλλει την συλλογιστική του Hayek από αυτήν του Berlin κατά τον Gray. Συγκεκριμένα, οι νόμοι και το κράτος δικαίου που

τέτοια διάκριση πηγάζει από την δομή που αποκτά η ατομική ελευθερία. Αν η πολιτική ελευθερία αναγνωρίζεται ως κάτι το οποίο μπορεί να μεταβάλει τις συνθήκες κοινωνικής διαμόρφωσης, είναι κάτι αντιθετικό με την ατομική ελευθερία η οποία βασίζεται σε μία προστασία της μέσα από το Σύνταγμα και τους κανόνες, ως ένας ημι-αμετάβλητος θεσμός που προστατεύει το άτομο πέρα από τις δημοκρατικές εναλλαγές στην πολιτική. Ο Hayek έτσι, τονίζει με αυτόν τον τρόπο ότι η πολιτική συμμετοχή και άλλες δημοκρατικές αξιώσεις, ανήκουν στο πεδίο των δικαιωμάτων, μη αναγνωρίζοντας μια εμφανή τομή στην σχέση ατομικής και πολιτικής ελευθερίας, τοποθετώντας την τελευταία στο πεδίο των δικαιωμάτων(sic). Εστιάζοντας σε αυτό, αναφέρει, ότι ισονομία υπό μία καντιανή προσέγγιση(κατηγορική προσταγή) όπως προσδίδει σε αυτόν ο Gray (αναιρούμενης της ορθολογικότητας), αποτελεί μια προϋπόθεση η οποία αποτελεί έναν τρόπο να θωρακιστεί η θέση του ατόμου στην δικιά του ιδιωτική προστατευμένη σφαίρα (απουσία ρύθμισης η παρέμβασης από εξωτερικούς δρώντες), ένα πλέγμα συνθηκών, όπως το ορίζει μέσα από γενικούς κανόνες (Hayek, 2008, p. 54). Η πολιτική συμμετοχή, η αρχή της πλειοψηφίας και άλλα δημοκρατικά εργαλεία αποτελούν ένα παίγνιο μηδενικού αθροίσματος αναφέρει έμμεσα, όπου τα συμφέροντα κάποιον περιορίζουν την ελευθερία άλλων (π.χ. η αντιθετική σχέση φορολογίας και κοινωνικής δικαιοσύνης). Με βάση αυτό η τελεολογία της ατομικής ελευθερίας δεν ενυπάρχει (a priori) αλλά είναι αποτέλεσμα το οποίο υπάρχει βάση της διασφάλισης της από το κράτος δικαίου (Gamble, 2013, p. 353). Το κράτος δικαίου, όπως θα δούμε αναλυτικότερα στη υποενότητα 2.5, αποτελεί την εγγύηση της ελευθερίας καθώς όπως τονίζει και ο

προστατεύουν την ατομική ελευθερία κατά τον Berlin, δεν αποτελούν επαρκή προϋπόθεση σε ένα πλαίσιο διευρυσμένων επιλογών, σε ένα σύστημα που εξασφαλίζει την ελευθερία αλλά όχι τις εμπειρικές a posteriori αποτυχίες των ελευθεριών αυτών (Gray, 1980, p. 523). Αντίθετα, ο Hayek θεωρεί ότι μέσα από την αυθόρμητη τάξη και το κράτος δικαίου, εξασφαλίζονται οι αναγκαίες συνθήκες για την διασφάλιση της ατομικής ελευθερίας και συνάμα προσανατολίζεται αποκλειστικά προς την ύπαρξη της δυνατότητας ίσων ευκαιριών(συνταγματικά) και όχι αντίστοιχα ίσων αποτελεσμάτων στο πλαίσιο κατασκευής της ιδέας του περί ατομικής ελευθερίας.

Gray, η ατομική ελευθερία δεν μπορεί να υπάρξει βάση της συλλογιστικής του Hayek έξω από το πλαίσιο αυτό (Gray, 2003, p. 59).

Ένα άλλο κριτήριο για τον Hayek, πέρα από την διάκριση της θετικής και αρνητικής ελευθερίας, είναι η αποφυγή συγχύσεων γύρω από τον όρο. Στο πλαίσιο αυτό υποστηρίζει, ότι η ατομική ελευθερία, δεν πρέπει να συσχετίζεται με την ελευθερία του να μπορώ να κάνω ότι θέλω, αλλά ότι εναπόκειται στην προστασία της ιδιωτικής μου σφαιράς και στην ελευθερία να δρώ, χωρίς όμως να παρεμποδίζω και να εξαναγκάζω άλλους. Συνεπώς το εύρος των επιλογών μου είναι άπειρο σε μια ελεύθερη κοινωνία, αλλά σαφώς προσδιορισμένο όταν επεμβαίνω στις ενέργειες άλλων ατόμων. Συγκεκριμένα, ισχυρίζεται ότι η ελευθερία η οποία παρεμποδίζει άλλους στο πλαίσιο της ισονομίας και εντός του κράτους δικαίου δεν εντάσσεται στην ατομική ελευθερία (Hayek, 2008, p. 59). Κρίσιμο στην δικαιολόγηση αυτού, είναι η σχέση ατομικής ευθύνης και ατομικής ελευθερίας. Η ελευθερία τονίζει ότι είναι κάτι άρρηκτα συνδεδεμένο με την ευθύνη. Η ευθύνη συνεπάγεται με τις επιλογές του ατόμου. Το αν μια απόφαση είναι σωστή η λάθος, δεν ενδιαφέρει την σκέψη του Hayek, δεδομένου ότι αυτό είναι κάτι το οποίο θα αποδειχθεί εμπειρικά. Η ευθύνη συνάμα μετασχηματίζεται σε ηθική ευθύνη, μέσω του νόμου, με ένα μη εξαναγκαστικό αλλά καθοδηγητικό χαρακτήρα. Επιπρόσθετα, στην σχέση ευθύνης και ελευθερίας υπεισέρχεται στον συλλογισμό του Hayek, συνδέοντας την έννοιας της λογικής με αυτή της τάξης (Hayek, 2008, pp. 133-134). Με αυτόν τον τρόπο, συμπληρώνει ότι μέσω της λογικής των ατόμων να αποφύγουν την τιμωρία, η «τάξη» αυθόρμητα έρχεται σε ένα είδους ισορροπίας, και συνάμα η ελευθερία που συνεπάγεται ευθύνη, δεν έχει έναν εξαναγκαστικό ρόλο. Σε μια σύστοιχη ανάλυση που έμμεσα θα δούμε και στην υποενότητα 2.4, κάνει μια συσχέτιση του ρίσκου με την ευθύνη και την ατομική ελευθερία (Hayek, 2013, p. 179). Ο Hayek, επισημαίνει ότι αν ένα άτομο π.χ ο Α έχει χ επιλογές όπου $\chi(\chi_1 \dots \chi_\infty)$ τότε για κάθε χ αντιστοιχεί ένα ρίσκο(αντισταθμιζόμενης ωφέλειας) όπου η επιλογή χ του εκάστοτε Α συνεπάγεται μια ευθύνη αλληλένδετη με τα οικονομικά οφέλη αυτής της απόφασης χ . Συνοψίζοντας ως προς τον ρόλο της ευθύνης, καταλήγει, στο ότι το κάθε άτομο, είναι υπεύθυνος των πράξεων του και συνάμα ότι η ελευθερία πρέπει

να προστατεύεται μεν, αλλά δε αυτή, παρουσιάζει κάποια όρια, όπου αυτά αναγιγνώσκονται μέσα από την σύνδεση ευθύνης και ελευθερίας, δύο εννοιών αλληλένδετων (Hayek, 2008, p. 127). Η ατομική ελευθερία ωστόσο, δεν σημαίνει μόνο να μην παραβιάζεις την ελευθερία των άλλων, αλλά και ότι αυτή αποτελεί ένα είδος ευθύνης για τις πράξεις σου, που μπορεί να σχετίζονται π.χ. για οικονομικές αποφάσεις.

Ωστόσο, ένα από τα βασικά κριτήρια για την προστασία της ελευθερίας, αποτελεί για τον Hayek η αναθεώρηση της δημόσιας διοίκησης και διακυβέρνησης. Ο ίδιος τοποθετείται σε έναν προσανατολισμό, όπου το κράτος και η κυβέρνηση καθώς και άλλα εκτελεστικά και νομοθετικά σώματα θα περιορίζονται από γενικούς κανόνες και το σύνταγμα, οι οποίοι όμως θα μεταβάλλονται ανάλογα με τις συνθήκες και θα καθορίζουν την σχέση τυπικών και άτυπων θεσμών απρόσωπα. Αναφέρεται στην πεποίθηση ότι η κοινή δράση και η κοινωνική δικαιοσύνη από κρατική πλευρά όσον αφορά συλλογικούς σκοπούς και ιδανικά, δεν αποτελεί λόγους να εξυπηρετήσει το «κράτος» δικούς του σκοπούς, παρεμποδίζοντας άλλων (Hayek, 2013, p. 125). Συνάμα εστιάζει στο ότι η κρατική εξουσία στο πλαίσιο αυτό πρέπει να μετατοπίζεται στο πεδίο περιορισμένης ασφάλειας έναντι της απόλυτης ασφάλειας που συνήθως βρίσκεται. Κάνοντας την διάκριση και τοποθέτηση αυτή⁵, αναφέρεται στα όρια που καθορίζονται από γενικούς κανόνες, μέσα από τους οποίους ο κρατικός μηχανισμός δεν μπορεί να επέμβει και να εξαναγκάσει τα άτομα υπό το πρόσχημα των κοινωνικών ανωμαλιών και ασυμμετριών σε επίπεδο πρόνοιας ή κοινωνικής δικαιοσύνης ως ηθικός διαιτητής. Επομένως, αποσύρει την κοινωνική διάσταση από την έννοια ή καλύτερα την περιορίζει στο ελάχιστο του κράτους δικαίου που θα δούμε και μετέπειτα. Επιπρόσθετα, με βάση αυτόν τον συλλογισμό και την θεμελίωση του ατομικού χαρακτήρα της ελευθερίας στοχεύει σε μια διάκριση του ατομικού από το πολιτικό όν, δηλαδή των δραστηριοτήτων που αφορούν αυτό και των ευθυνών που μετατοπίζονται από το κράτος και την πολιτική, στο άτομο. Σε σχέση με αυτά,

⁵ Το κράτος δικαίου του Hayek, αποδέχεται μόνο την περιορισμένη έναντι της απόλυτης ασφάλειας. (Galeotti, 1987, p. 165).

την προστασία της ιδιωτικής σφαίρας μεν και του στοιχείου κρατικής επέμβασης, αναπτύσσει το γνωσιολογικό επιχείρημα περί «γνώσης». Συνοψίζοντας ως προς αυτά, αναφέρει ότι η γνώση είναι διάσπαρτη στην κοινωνία και δεν μπορεί να είναι συγκεντρωμένη σε ένα σώμα. Εστιάζει, κάνοντας μία παράλληλη κριτική στο σύστημα κεντρικής διαχείρισης, αναφέροντας, ότι η πρακτική ζωή που υιοθετεί ως μέσο την γνώση, αποτελεί ένα πεδίο δοκιμών με λάθη και σωστά βήματα μέσα από το μονοπάτι της εμπειρίας. Παράλληλα, προσπαθεί να αποδημήσει τον ορθολογισμό της κεντρικής διαχείρισης, αναφέροντας ότι δεν μπορεί ένα πολιτικό σώμα εξουσίας να κατέχει όλη την γνώση, καθώς αυτή έχει μεγάλη διασπορά, καθιστώντας μέσα από το πλαίσιο στο οποίο η ορθολογική αποτίμηση στην διακυβέρνηση καθίσταται αδύνατη, δηλαδή δεν μπορεί να κάνει μία πρόβλεψη, δεδομένης της άγνοιας της για το τι θα προκύψει εμπειρικά(π.χ. να εφαρμόζει προστατευτικούς νόμους κ.λπ.)- (Galeotti, 1987, p. 165; Hayek, 2008, p. 69). Συνάμα στην διαδικασία αυτή, τοποθετεί το στοιχείο της τυχαιότητας των κοινωνικών και ατομικών αποτελεσμάτων διάφορων πράξεων, υποστηρίζοντας ότι μόνο μέσω της εμπειρικής επαλήθευσης γεγονότων, όπως θα δούμε και παρακάτω, στην ανάλυση της αυθόρμητης τάξης, μπορούμε να προσεγγίσουμε την γνώση, η οποία προκύπτει τυχαία και αυθόρμητα και όχι από ορθολογικές αποτιμήσεις και προβλέψεις.

2.1 Η πορεία προς την ατομική ελευθερία: η γέφυρα προσέγγισης μέσα από την πολιτική ιστορία και πολιτική σκέψη

Για να αναγνωρίσει την αρνητική ελευθερία και να την διακρίνει από την θετική της οπτική, συμπυκνώνει τον όρο και αποβλέπει στο να δει στοιχεία μέσα από ιστορικά γεγονότα τα οποία συνέβαλαν στην εδραίωση αυτής της μορφής (αρνητικής) αλλά και εστιάζει και σε άλλες περιπτώσεις και ιστορικά γεγονότα όπου ενισχύουν το πλαίσιο για την διάκριση αυτή.

Η ιστορική ατομικότητα και οι συνθήκες καθώς και οι θεσμοί που γέννησαν την ελευθερία, έδωσαν σε αυτή το αυθεντικό της νόημα αναφέρει ο Hayek. Κάνοντας αναδρομή στην Αρχαία Ελλάδα, επισημαίνει ότι υπάρχει μία σύγχυση από την

εποχή εκείνη, όσον αφορά τα δικαιώματα και την ελευθερία. Επίσης παραθέτει τρία δικαιώματα που νοηματοδότησαν την ιδέα της ελευθερίας. Η πρώτη εξ αυτών, αποτελούσε το νομικό καθεστώς, το δεύτερο, την προστασία από «αυθαίρετη σύλληψη», τρίτον, η ελευθερία μετακίνησης από επάγγελμα σε επάγγελμα. Επομένως, αντιλαμβάνεται ότι το να είναι ένα είδος δικαιωμάτων δεν σημαίνει παράλληλα το αν κάποιος που είναι φορέας αυτών, έχει εξασφαλίσει και την ελευθερία του. Συνεπώς για τον Hayek, ο εξαναγκασμός από άτομα η το κράτος προς άλλα άτομα δεν μπορεί να διασφαλιστεί μόνο μέσα από τα δικαιώματα, αλλά μόνο μέσα από την εξασφάλιση της ιδιωτικής του σφαίρας (Hayek, 2008, p. 63).

Βέβαια για να δομήσει και να προσεγγίσει τα επιχειρήματα του περί ατομικής ελευθερίας, στηρίζεται κυρίως στις περιπτώσεις της Γαλλίας, της Αγγλίας κατά την περίοδο του 17^ο και 18^ο αιώνα. Κάνοντας μία κατ' ουσία σύγκριση και διάκριση μεταξύ της θετικής και αρνητικής ελευθερίας τοποθετεί την Γαλλία και την Αγγλία σε διαφορετικές αφετηρίες επιδίωξης της ελευθερίας. Η Γαλλία αναφέρει ότι ακολούθησε κατά την περίοδο της Γαλλικής επανάστασης το ορθολογιστικό μοντέλο με έμφαση στα δικαιώματα και την κυβερνητική παρέμβαση (Hayek, 2008, p. 261), ενώ η Αγγλία μετά το πέρας της ένδοξης επανάστασης και με κληρονομιά την Magna Carta, στηρίχθηκε σε ένα μοντέλο βασιζόμενο σε νόμους όπου βασικό στοιχείο αποτέλεσε ο περιορισμός των εξουσιών της εκτελεστικής και νομοθετικής εξουσίας από το Σύνταγμα εγκαινιάζοντας ένα κράτος δικαίου (Hayek, 2008, pp. 105-106). Ο Hayek διαμορφώνει μια πιο θετική άποψη, ως προς το Αγγλικό μοντέλο, και το πώς αναδεικνύεται μέσα σε αυτό από το κράτος δικαίου η ελευθερία. Στο πλαίσιο αυτό, κάνει και μια αντιστοιχία μέσα από την πολιτική και οικονομική σκέψη του 18^ο και 19^ο αιώνα. Στην Αγγλία, σημαντική επιρροή σε ένα πλαίσιο που στήριζε την αρνητική ελευθερία σε θεωρητικό επίπεδο αποτέλεσε ο Adam Smith, ο David Hume, ο Adam Ferguson, ο Edmund Burke αλλά και οι ιδέες των Charles Montesquieu και Alexis de Tocqueville από την Γαλλία. Η Γαλλική παράδοση, εστιάζει στους Jean-Jacques Rousseau και Nicolas de Condorcet, δίνοντας έμφαση στην θετική ελευθερία (Hayek, 2008, p. 107). Η σύγκρουση της Γαλλικής με Αγγλικής ως επί το πλείστον παράδοσης,

αναδεικνύει την πρόσκρουση του ορθολογιστικού μοντέλου και εμπειρισμού όπου κατά τον Hayek η αυθορμησία και τα στοιχεία εμπειρισμού(οι θεσμοί και η γλώσσα) δείχνουν τον προβληματικό χαρακτήρα της Γαλλικής παράδοσης σε σχέση με την θετική μορφή της ελευθερίας.

2.2 Η αρνητική ελευθερία και η έννοια του εξαναγκασμού

Η φιλοσοφική σκέψη του Hayek σε σχέση με την ελευθερία, αντιτίθεται στην θετική εκδοχή της ελευθερίας, εστιάζοντας στον πραγματικό πυρήνα της “ελευθερίας” που είναι η αρνητική της οπτική, σαν απουσία εξαναγκασμού. Ο εξαναγκασμός αυτός μπορεί να προέρθει από ένα άτομο σε ένα άλλο όπως αναφέραμε. Ο Hayek όμως, εστιάζει σε μεγάλο μέρος των βιβλίων του «Ο δρόμος προς την ελευθερία» και το «Το Σύνταγμα της Ελευθερίας», στον εξαναγκασμό που προέρχεται από το κράτος και την κυβέρνηση, θεσμικά σώματα εξουσίας που αποκτούν την δυνατότητα ως επί το πλείστον να περιορίζουν την ατομική ελευθερία. Στο πλαίσιο αυτό κάνει μία συσχέτιση ιδεολογίας και κρατικού εξαναγκασμού. Έτσι ταυτίζει μορφές σοσιαλισμού και κυβερνητικής παρέμβασης και του κολεκτιβιστικών κινήματων κάπως αυθαίρετα με την ύπαρξη εξαναγκασμού και περιορισμού της ατομικής ελευθερίας(sic)-(Gamble, 2013, p. 344). Τα ειδικά χαρακτηριστικά που υπεισέρχονται στον εξαναγκασμό, προς τα άτομα, μπορούν να προέρθουν από πιέσεις με την μορφή αυτή, μεταξύ των οποίων η φορολογία⁶ και η στρατιωτική θητεία (Frankel, 1980, p. 49; Hayek, 2008, p. 220).

Ωστόσο, στο «Σύνταγμα της Ελευθερίας», επικεντρώνεται και σε μία άλλη προβληματική. Αυτή σχετίζεται με τον περιορισμό της αρνητικής ελευθερίας στο πλαίσιο της αγοράς και πιο συγκεκριμένα της παραγωγικότητας. Εστιάζει,

⁶ Ο Hayek, τάσσεται υπέρ της προοδευτικής φορολογίας και κατά της αναλογικής. Σε γενικότερο πλαίσιο όμως αντιτίθεται στην φορολογία. Εκτιμά, ότι αυτή είναι κατ’ ουσίαν εξαναγκαστικό μέσο που καταστέλλει την αρνητική ελευθερία που υποστηρίζει. Ωστόσο, οδηγείται στην θέση ότι η προοδευτική φορολογία, πρέπει να χρησιμοποιείται ως μέσο για να επιτευχθεί το ελάχιστο κοινωνικό αποτέλεσμα που χρειάζεται (Frankel, 1980, pp. 47-48).

αναφέροντας, ότι η ιδιωτική επιχειρηματικότητα έχει μεγαλύτερη παραγωγικότητα και αποτελεσματικότητα σε σχέση με τον κρατικό καπιταλισμό ή την κρατική διαχείριση της οικονομίας. Ως προς αυτό αναφέρεται στις συνθήκες ανταγωνισμού και καταμερισμού εργασίας. Εντούτοις, κεντρικό πρόβλημα κατά τον Hayek, είναι, ότι το μοντέλο αυτό, παρουσιάζει πατερναλιστικά χαρακτηριστικά και έχει ως αποτέλεσμα πέρα από την παραγωγικότητα του⁷, την παράδοση της ατομικής ελευθερίας και συνάμα την κυριαρχία ενός κρατικού δεσποτισμού (Hayek, 2008, p. 359). Επιπλέον, τονίζει ότι εσωτερικά στις κοινωνίες αυτές εκδηλώνονται αντιδράσεις από μεριάς διανοούμενων και άλλων μειοψηφικών ομάδων που θέτουν την προβληματική της παρέμβασης στο άτομο και την απουσία των κανόνων που δεν θα επέτρεπαν αυτή. Επιπλέον, η παρουσία μορφών παρέμβασης και το κράτος πρόνοιας αποτελεί μια μορφή εξαναγκασμού της ατομικής ελευθερίας κάνοντας συσχετίσεις όπως αυτή μεταξύ φορολογίας και αναδιανεμητικής πολιτικής.

Επιπρόσθετα, ο ίδιος κάνει αναφορά, για μία άλλη μορφή εξαναγκασμού που αναδεικνύεται μέσα από το κολεκτιβιστικό μοντέλο και τα συνδικάτα. Συγκεκριμένα, αναφέρει ότι αυτά ασκούν πολλές μορφές εξαναγκασμού μεταξύ των οποίων και ο “εξαναγκασμός” προς άλλους συναδέλφους τους και «εξαναγκασμός» προς άλλους εργοδότες μέσω της απειλής πρόκλησης κάποιας μορφής βλάβης (Hayek, 2008, p. 378). Η πρώτη σύνδεση συσχετίζεται με την

⁷ Αυτές οι συνθήκες, αποτελούν το μέσο για την αυθόρμητη τάξη, μία τάξη ανταγωνιστικών σκοπών, όπου ο ανταγωνισμός θεμελιώνει τον συγκρουσιακό χαρακτήρα αντιμαχόμενων σκοπών. Μέσα από το γνωσιολογικό πρότυπο του Hayek, ο καταμερισμός της γνώσης, αυξάνει την άγνοια σε συνολικό βαθμό για επιμέρους ζητήματα και με αφορμή έναν συνδυασμό ικανότητας, γνώσης και ευκαιρίας, το άτομο προσπαθεί να επιτύχει τους σκοπούς του. Η απροβλεπτικότητα και η ευθύνη των επιλογών αλλά και η επιμονή του στην ιδιωτική ατομική παραγωγικότητα και πλεονεκτήματα της ιδιώτευσης έγκειται στον ισχυρισμό του ότι η ευθύνη όπως και οφέλη των επιλογών της ευθύνης και του ρίσκου είναι αποτελέσματα που προκύπτουν από ανταγωνιστικές διαδικασίες, αιτιατό πιθανοτήτων και ευκαιριών και όχι βεβαιιοτήτων (Hayek, 2008, pp. 71-76)

δεύτερη με το ότι η πίεση για μισθών αυξάνει τον ανακαταμερισμό των παραγωγικών συντελεστών με αποτέλεσμα να υποχωρήσει μέρος αυτών που στοχεύει στην άνοδο της προσφοράς. Το παραπάνω, δημιουργεί προβλήματα επί του συνόλου της εργασίας. Η άνοδος των πραγματικών μισθών αναφέρει, δημιουργεί εμπόδια σε ένα μη ελεύθερο περιβάλλον, με αποτέλεσμα το να δημιουργούνται φραγμοί εισόδου νέων εργατών και υπαλλήλων λόγω της μείωσης προσφοράς για εργασίας μέσα από την αύξηση μισθών στο σύστοιχο οικονομικό περιβάλλον. Πάρα ταύτα, ο Hayek δεν αντιτάσσεται στην εθελοντική συμφωνία ατόμων για εργασιακούς σκοπούς αλλά στην τάση εκ των προτέρων σχεδιασμένης εξαναγκαστικής διαμόρφωσης αυτής.

Ο Hayek, κάνει και την βασική διάκριση όσον αφορά την απόλυτη και σχετική ασφάλεια στον γενικότερο συλλογισμό του περί εξαναγκασμού. Θέτει ότι η πρώτη αποτελεί μέρος των πολιτικών εξασφάλισης και προστασίας που ενυπάρχει μια μορφή εξαναγκασμού όμως. Η δεύτερη έχει ως αφετηρία το κράτος δικαίου και την προσφορά του ελάχιστου δυνατού με στόχο την ανάδειξη του ατόμου, την προστασία της ιδιωτικής σφαίρας στο πλαίσιο της αρνητικής ελευθερίας. Η διάκριση αυτή, αποτελεί βασική για την ιδεολογική σύγκρουση των δύο αντιθετικών μοντέλων ελευθερίας (θετικής και αρνητικής) που εμφανίζει ο Hayek, ότι κυριαρχούν σε μεγάλο βαθμό στον 20ο αιώνα. Ιστορικό παράδειγμα της σχετικής ασφάλειας και απουσίας από κρατικό εξαναγκασμό αποτελεί για τον ίδιο η Βικτωριανή περίοδος (Hayek, 2008, p. 224).

Κλείνοντας ως προς αυτές τις σχέσεις που τονίσαμε στην τρέχουσα υποενότητα, αναφέρει, ότι η απουσία κρατικού εξαναγκασμού και η θεμελίωση γενικών κανόνων που διαμορφώνονται στο πλαίσιο της ισότητας απέναντι στο νόμο δημιουργεί μια διαφορετική διακυβέρνηση στην οποία υπάρχει ελάχιστος εξαναγκασμός, ο οποίος είναι γνωστός, και υπάρχει μέσα από την διακυβέρνηση των νόμων (Hayek, 2008, p. 283).

2.3 Ατομική ιδιοκτησία

Μια από τις πιο βασικές συσχετίσεις όσον αφορά την ατομική ελευθερία, που παραθέτει ο Hayek, αποτελεί η έννοια της ιδιοκτησίας. Η ατομική ιδιοκτησία είναι πάρα πολύ σημαντικό κομμάτι της ατομικής ελευθερίας (Gray, 2003, p. 73). Είναι σημαντική όταν κάποιος έχει ιδιοκτησία αλλά και όταν δεν έχει. Σε σχέση με αυτό, αναφέρει, ότι σε μία ανταγωνιστική ελεύθερη κοινωνία, η ιδιοκτησία είναι σημαντική για τους μη έχοντες ιδιοκτησία, γιατί ακόμα και αυτός που αποτελεί οικονομικά ανίσχυρο μέλος της, έχει την δυνατότητα να ανέλθει οικονομικά και να αποκτήσει και αυτός ατομική ιδιοκτησία. Η συνεπαγωγή αυτή στηρίζεται στα θεμέλια του κεφαλαιοκρατικού συστήματος και στην διασπορά των μέσων παραγωγής (εντός ενός ελεύθερου συστήματος), του ανταγωνισμού και της απροβλεπτικότητας αλλά και τυχαιότητας, ανεξάρτητων μεταβλητών που συνηγορούν για την ύπαρξη ευκαιρίας, να αποκτήσουν την δυνατότητα να δημιουργήσουν ατομική ιδιοκτησία (Hayek, 2013, p. 184). Επομένως, ο Hayek, στηρίζεται στην αναγνώριση της ιδιοκτησίας, η οποία είναι αποτέλεσμα της αναγνώρισης της ελευθερίας και της προστασίας της ιδιωτικής (ατομικής) σφαίρας (μέσω γενικών κανόνων) πράγμα που κάνει επιτρεπτή την κατάργηση του μονοπωλίου της εξουσίας (Gray, 2003, p. 217; Brown, 2018, pp. 64-65).

Η προσέγγιση, την οποία ο Hayek, υπό διαφορετικό πρίσμα, επικεντρώνεται, όσον αφορά τα ατομικά δικαιώματα(ιδιοκτησία) υπό το πρίσμα της αρνητικής ελευθερίας, τον απομακρύνει από μια θέση για κοινά δικαιώματα (Αγγελίδης, 1993, p. 13). Συνεπώς, η ατομική ιδιοκτησία αποτελεί μία προσωπική υπόθεση και οποιοσδήποτε εξαναγκασμός, όπως π.χ. η φορολογία αποτελεί στοιχείο παρέμβασης για την εξυπηρέτηση άλλων σκοπών, όπως αναδιανεμητικές πολιτικές στο πλαίσιο αυτό. Η θέση περί ατομικής ιδιοκτησίας στηρίζεται στην ισότητα απέναντι στους νόμους και το κράτος δικαίου (Αγγελίδης, 1993, p. 121). Αυτό προσδίδει και μια ισότητα των ευκαιριών όπως παραπέμπει στον Hayek ο Amable, μέσω της ισότητας του νόμου, όχι μιας ισότητας αποτελεσμάτων (Amable, 2010, pp. 21-22). Έτσι καταλήγει, στο ότι η επιδίωξη ενός απόλυτου

καθολικού σκοπού για ισότητα, δημιουργεί από μόνη της μια άλλη μορφή ανισότητας (Hayek, 2008, p. 148).

Ένα άλλο στοιχείο που παρουσιάζεται στον Hayek, είναι ο ανταγωνισμός ως μέσο και κίνητρο το οποίο αποτελεί μια σύστοιχη πτυχή της ατομικής ιδιοκτησίας. Κάνοντας σύνδεση ανταγωνισμού και ιδιοκτησίας, αναφέρει ότι η σε μια ελεύθερη οικονομία (αγορά για τον ίδιο), αυξάνεται και το κίνητρο για αύξηση του πλούτου και την δυνατότητα, να αυξηθεί η διασπορά για ατομική ιδιοκτησία. Η ύπαρξη κανόνων θα βοηθήσει στην διατήρηση των συνθηκών ισορροπίας των ατόμων. Κατά αυτόν τον τρόπο, οδηγείται και σε ένα αμφίσημο συμπέρασμα, δεδομένου ότι στο συνολικότερο συγγραφικό του έργο, αναδεικνύει την σημασία της ελευθερίας ότι τελεολογία δεν αποτελεί η ελευθερία, αλλά αυτή είναι το όχημα για την ικανοποίηση των γενικών συμφερόντων, μέχρι να βρεθεί ένα καλύτερο μέσο από την ελευθερία για να την αντικαταστήσει (Gamble, 2013, pp. 349-350). Επομένως, αναγνωρίζει ότι ελευθερία αποτελεί εν τέλει το όχημα και για την ικανοποίηση των τελικών σκοπών των ατόμων, πράγμα το οποίο αποτελεί και την ουσία για τον Hayek, της ατομικής ελευθερίας.

2.4 Η Αυθόρμητη τάξη και η έννοια της ελευθερίας

Η έννοια της αυθόρμητης τάξης (spontaneous order) αναπτύσσεται ως ένας απρόσωπος αυτορρυθμιζόμενος μηχανισμός, εξέλιξης κοινωνικών θεσμών. Οι δομές της τάξης, ενός συνόλου ατόμων (ιδιωτών) προκύπτουν χωρίς σχεδιασμό ή επέμβαση (Gray, 2003, p. 29). Ο Gray αλλά και Horwitz αναφέρουν, ότι ο Hayek αντιλαμβάνεται την αυθόρμητη τάξη ως ένα σώμα από άτομα ιδιώτες, που μπορούν αν αντιμετωπίσουν την άγνοια μέσα από την διάσπαρτη γνώση (Horwitz, 2001, p. 87). Η γνώση αυτή και η εκμετάλλευση της μπορεί να γίνει μέσα από τον ανταγωνισμό ιδιωτών, τον καταμερισμό εργασίας κ.α. Οι γνώσεις ενσωματώνονται κατά κάποιο τρόπο στους κανόνες δράσης. Αυτή, δεν μπορεί να συγκεντρωθεί εκ των προτέρων και να κάνουμε ανάλογους σχεδιασμούς. Στο πλαίσιο αυτό, ο Hayek αντιλαμβάνεται την αυθόρμητη τάξη ως μια διαδικασία

προσαρμοστικής εξέλιξης βάση των συνεχών γνώσεων που αποκτούν εμπειρικά και ενώ ανταγωνίζονται τα άτομα μεταξύ τους.

Στο πλαίσιο ανάλυσης, ο Hayek απομακρύνει μέσω της αποσύνδεσης από τον ιστορικά φορτισμένη λέξη «τάξη» και συνδέει αυτήν με της αυθόρμητες διαδικασίες προσδίδοντας έναν νέο ορισμό (Hayek, 1998, p. 35). Έτσι, αναφέροντας την λέξη «τάξη» αναφέρετε κατά αυτό τον τρόπο, σε ένα σύνολο διαφορετικών στοιχείων που συνδέονται μαζί σε ένα χωροχρονικό πλαίσιο. Επισημαίνει, ότι κάθε κοινωνία έχει μία «τάξη» (επομένως κάνει συνεπαγωγή για αυθόρμητες τάξεις συνολικά) που έχει δημιουργηθεί στο πλαίσιο μιας προσαρμοστικής εξέλιξης, όχι με σκόπιμο τρόπο αλλά αυθόρμητα. Έτσι συνδέοντας την τάξη με την αυθορμησία προσπαθεί να αναδείξει τις περιπτώσεις που δημιουργούνται εθελοντικά σχηματισμοί σε μια κοινωνική διαδικασία, εφαρμόζεται μια αυτοματοποιημένη διαδικασία συνεργασίας. Το χαρακτηριστικό παράδειγμα αυθορμησίας, αποτελεί η ανάπτυξη της γλώσσας (Hayek, 1998, p. 38). Στο ίδιο πλαίσιο βάζει και τον νόμο (ως αυθόρμητο εμπειρικό και μεταβλητό στοιχείο ανάδυσης (Hayek, 1998, p. 46)) όπως και την ηθική (Gray, 2003, p. 54). Με βάση τα παραπάνω και στο νομικό πλαίσιο και οι γενικά αφηρημένοι κανόνες που θα αναφερθούμε ενδελεχώς παρακάτω, προσαρμόζονται αυθόρμητα μέσα από την συνεχή εξέλιξη των πολύπλοκων και σύνθετων κοινωνικών διαδικασιών (Gray, 2003, p. 75). Στο ίδιο πλαίσιο, τοποθετεί επίσης σε αυτό και το σύστημα τιμών. Δίνει έμφαση στο ότι αυτό, δεν είναι κάτι τεχνητό αλλά αποτέλεσμα της ανθρώπινης δράσης και όχι κατασκευάσμα της. Έτσι σε γενικότερο πλαίσιο, δημιουργεί μια διαδικασία μέσω της αυθόρμητης τάξης όπου αναπτύσσονται σχέσεις «αυθόρμητα» και τυχαία μεταξύ ατόμων, σε ένα πλαίσιο εθελοντικών συναλλαγών (όχι εξαναγκαστικών ή αναγκαίων), ατόμων με διαφορετικά συμφέροντα, που έχουν στόχο, την επιδίωξη του ατομικού τους σκοπού τους. Αυτό αποτελεί και το αναγκαίο όριο για την λειτουργία των αυτοοργανωμένων μηχανισμών της αυθόρμητης «τάξης» του Hayek (Hayek, 1998, p. 54).

Ως προς την ανάλυση της αυθόρμητης τάξης, στο σημείο αυτό κρίσιμο είναι να αναφερθεί και η έννοια της καταλλαγής (catalaxy). Αυτή αποτελεί ένα είδος

αυθόρμητης τάξης (στην αγορά⁸) η οποία είναι αποτέλεσμα της αγοράς, όπου διακανονίζει τις σχέσεις μεταξύ των ατόμων, νοικοκυριών, επιχειρήσεων αλλά και κυρίως αγορών(όπου και εστιάζει)στο πλαίσιο κανόνων του νόμου ιδιοκτησίας και των συμβάσεων για άδικές πράξεις. Επίσης η καταλλαγή, αποτελεί, ένα σύνολο με υποσύνολα δρώντων που αποτελούν την τάξη που διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στις μεταξύ τους συναλλαγές και συναναστροφές για την επίτευξη των επιμέρους σκοπών. Η τύχη και η δεξιότητα είναι σημαντικά χαρακτηριστικά για την επίτευξη των ατομικών σκοπών στο πλαίσιο του ανταγωνισμού αλλά και κυρίως στις συναλλαγές τους όπου οι σκοποί τους συγχρονίζονται ως προς το κοινό τους όφελος. Η καταλλαγή, ορίζεται ως παίγνιο δημιουργίας πλούτου, με την έννοια της ανταπόδοσης προσπαθειών του κάθε παίκτη που δρα ως σήμα που του επιτρέπει να συμβάλει στην ικανοποίηση των αναγκών τις οποίες δεν γνωρίζει και επωφελούμενος από αυτά που γνωρίζει εμμέσως μέσα από τις αντανάκλασεις των τιμών συντελεστών παραγωγής που χρησιμοποιούν οι παίκτες. Η τύχη και η δεξιότητα αποκτούν σημασία έτσι και στον ανταγωνισμό δεδομένου του μεταβλητού χαρακτήρα αυτού, παράγοντας τελικά μια ισορροπία στην τάξη (Αγγελίδης, 1993, pp. 143-144; Gray, 2003, pp. 79-80).

Επίσης, ένα από τα βασικότερα σημεία στην ανάδειξη της αυθόρμητης τάξης αλλά και της λειτουργίας της οικονομίας (αγοράς), αποτελεί ο μηχανισμός του ανταγωνισμού. Ο ανταγωνισμός αποτελεί κατά τον Hayek «το καλύτερο μέσο συντονισμού των ανθρώπινων δυνάμεων[...] καθώς «αποτελεί το καλύτερο εργαλείο ατομικών προσπαθειών» σε ένα νομικό πλαίσιο αλλά και το κράτος δικαίου που θα αναφέρουμε και αργότερα (Hayek, 2013, p. 73).

Πέρα από την κριτική περί γνώσης στον κονστρουκτιβικό ορθολογισμό, προσπαθεί να αναδείξει την συνθετότητα και πολυπλοκότητα των συναλλαγών (Hayek, 1998, p. 38). Το θέμα της γνώσης που ανακυκλώνεται στο κείμενο αυτό,

⁸ Αντιδιαστέλει το όρο οικονομία έναντι της αγοράς, διότι το πρώτο συνδέεται με συνθήκες που προϋποθέτουν σχεδιασμό και μια μορφή εξαναγκασμού που εντοπίζει ως εγγενή σε αυτήν (Αγγελίδης, 1993, p. 139).

αποτελεί σημαντικό στοιχείο για την δικαιολόγηση της έλλειψης δυνατότητας πληροφόρησης και συνάμα της δυνατότητας σε μια αγορά «πολυπολοκότητας» και απόλυτης προβλεψιμότητας βάση του μοντέλου που εστιάζει στον κοντρουκτιβικό ορθολογισμό. Η θέση του Hayek στηρίζεται στο γεγονός ότι η διασπορά της γνώσης είναι μεγάλη, με αποτέλεσμα να μην μπορεί να συγκεντρώνεται σε μεγάλους πυρήνες. Όσον αφορά το δεύτερο, αυτό συνδέεται τόσο με την ιστορική πορεία προς τον καταμερισμό της εργασίας, αλλά και των σχέσεων που προκύπτουν αυθόρμητα από τα άτομα στις προσωπικές τους συναλλαγές. Αφενός ο καταμερισμός διευρύνει το πλαίσιο των συναλλαγών μέσα από την αύξηση της παραγωγικής δραστηριότητας αλλά και την δυνατότητα να σχηματίζονται αυθόρμητα πιο πολύπλοκες διαδικασίες από πλευρά ατόμων που επιτρέπουν την ανάδειξη πολυσύνθετων και πολύπλοκων συναλλαγών.

Τέλος, ο Hayek, αντιλαμβάνεται την διαδικασία αυθόρμητης τάξης σαν μια διαδικασία αυτορρύθμισης, χωρίς μηχανισμούς παρέμβασης με στόχο τις εθελοντικές συναλλαγές μεταξύ των ατόμων για την επίτευξη των σκοπών τους, με αποτέλεσμα την δημιουργία μιας ισορροπίας που προκύπτει αυτόματα. Εκτός από τον μηχανισμό αυτό, σημαντικό στην φιλοσοφία του Hayek και στο έργο του συνολικότερα, είναι οικονομική ελευθερία ως προέκταση του αρνητικού προσδιορισμού της ελευθερίας συνολικότερα. Πιο συγκεκριμένα, αυτή αποτελεί θεμέλιο για την συνολική ελευθερία όπως υποστηρίζει, σύμφωνα με τον Gamble ο Hayek (Gamble, 2013, p. 343).

2.5 Προϋποθέσεις αρνητικής ελευθερίας: το κράτος δικαίου το σύνταγμα και οι κανόνες

Ο Hayek για να αναδείξει τις προϋποθέσεις της ελευθερίας, ανατρέχει σε κοινωνίες του 17ο και 18ο και 19ο αιώνα ώστε να βρει τις ρίζες του κράτους δικαίου και να θεμελιώσει και να την δικιά του θεωρία «περί ελευθερίας». Ακόμα, ίχνη του κράτους δικαίου εντοπίζει χρονικά, πιο πριν, στον Σόλωνα, τον Λίβιο και τον Κικέρων, στον οποίο προσάπτει και το *Leges Legum* (γενικούς κανόνες). Επιπρόσθετα κάνει μία ιστορική αναδρομή για να αναδείξει την απολυταρχία, το κατά πόσο αυτή συγχρονίστηκε μετέπειτα με τα έθνη κράτη και συνδέθηκε με μια

μορφή εξαναγκασμού (Hayek, 2008, p. 246). Ωστόσο, ο κανονιστικός ρόλος του κράτους δικαίου, στον οποίο συγγενικά δανείζεται στοιχεία η θεωρία περί ελευθερίας του Hayek εκπηγάει από την Αγγλική παράδοση⁹ αλλά και το Γερμανικό Rechtsstaat¹⁰ (Galeotti, 1987, p. 165). Στις Η.Π.Α, αναφέρει, ότι αναδύθηκε μια μορφή του κράτους δικαίου, βασισμένη σε συνταγματικούς κανόνες, την κυριαρχία του νόμου και την διάκριση εξουσιών¹¹ (Hayek, 2008, p. 264). Συμπερασματικά, ως προς το κομμάτι αυτό, ο Hayek, αντιμετωπίζει θετικότερα σε σχέση με την Αγγλία και τις άλλες χώρες της Ηπειρωτικής Ευρώπης (Hayek, 2008, p. 298), την προσέγγιση των Η.Π.Α, όσον αφορά το πως αντιλήφθηκαν το κράτος δικαίου και το Σύνταγμα, ως πυλώνες διασφάλισης της ατομικής ελευθερίας και ιδιοκτησίας.

⁹ Όσον αφορά την Αγγλική παράδοση σε σχέση με το κράτος δικαίου, αναγνωρίζει τις θεσμικές μεταρρυθμίσεις που συνέβησαν, παρατηρώντας την ιστορική διαδικασία, μεταξύ των οποίων την Magna Carta και την Ένδοξη Επανάσταση με βασικά σημεία την ισχύ που απέκτησαν οι κανόνες και το σύνταγμα, αλλά και την σημασία της διάκρισης εξουσιών. Στο σημείο αυτό, αφηγείται ότι εμφανίζεται η πρώτη μορφή κράτους δικαίου. Ως προς αυτό τονίζει ότι η ανάπτυξη των κανόνων δικαίου λειτούργησε ως θεσμικό και νομικό αντίβαρο για αποτροπή μορφών εξαναγκασμού από τον βασιλιά και το κράτος στην Αγγλία.

¹⁰ Στην περίπτωση της Γερμανίας, αναγνωρίζει την ανάδυση του κράτους δικαίου, μέσα από την ανάδειξη του νόμου ως καθολικό στοιχείο το 18^ο αιώνα, αλλά και την διάκριση της δικαστικής από την νομοθετική και εκτελεστική εξουσία. Το κράτος δικαίου (Rechtsstaat) αναπτύχθηκε σύμφωνα με τον Hayek σε μια περίοδο που είχε επικρατήσει η Συνταγματική μοναρχία στην Πρωσία. Το φιλελεύθερο κίνημα που αναπτύχθηκε για να υποστηρίξει στο πλαίσιο της έννοιας του Rechtsstaat στην Γερμανία δεν είχε εν τέλη κατά τον Hayek θετικό αντίκρισμα πολιτικά κατά τον 18^ο και 19^ο (Hayek, 2008, p. 292).

¹¹ Μια από τις διαφορές σε σχέση άλλες ιστορικές προσεγγίσεις του κράτους δικαίου αποτελεί η διάκριση εξουσιών, μέσα από το πολίτευμα της προεδρικής δημοκρατίας και την επιλογή μέσω της εκλογής αντιπροσώπων διαφορετικού κόμματος στο εκτελεστικό σώμα σε σχέση με το νομοθετικό που αντλεί την εξουσία (Hayek, 2008, p. 275).

Πιο συγκεκριμένα, το κράτος δικαίου ως προϋπόθεση για την προσέγγιση της έννοιας της ελευθερίας στον Hayek, έχει ένα διττό ρόλο. Από την μία τον περιορισμό της κυβέρνησης¹² από τους γενικά αφηρημένους κανόνες και το Σύνταγμα αλλά και την μείωση του εξαναγκασμού από άτομα προς άλλα άτομα για το οποίο αναφερθήκαμε (Hayek, 2013, pp. 141-142). Όσον αφορά συνολικά και για τα δύο, στόχος του είναι να καταλήξει σε μια αναστραμμένη επαγωγή που του επιτρέπει να μετατρέψει το κράτος δικαίου σε ένα θεσμό προστασίας του γενικού συμφέροντος υπό τη μορφή εξυπηρέτησης ατομικού σκοπού (όχι συλλογικού) (Αγγελίδης, 1993, p. 119).

Οι κανόνες υπό το σχήμα του Hayek αποτελούν γενικοί και καθολικοί¹³ υπό την οπτική ότι είναι κάτι που υπάρχει σαν σταθερή μεταβλητή σε ένα ευμετάβλητο περιβάλλον. Οι κανόνες αυτοί, αφορούν το άτομο το οποίο αποτελεί πυρήνα αυτών. Αυτοί έχουν ένα αρνητικό προσδιορισμό, βάζοντας φραγμούς σε είδη δράσεων (Αγγελίδης, 1993, p. 129). Οι κανόνες αυτοί, έχουν ένα πιο αφηρημένο και απρόβλεπτο χαρακτήρα. “Απρόβλεπτο” γιατί μπορεί να μην ισχύουν σε εκ των προτέρων μεταβαλλόμενες κοινωνικές καταστάσεις και αφηρημένοι γιατί δεν

¹² Βασικό στην σκέψη του είναι ότι οι κανόνες ως προέκταση του κράτους δικαίου, αποτελούν το μέσω επίτευξης όχι μόνο των ατομικών σκοπών αλλά και το μέσο για καταστολή του καταναγκασμού που μπορεί να ασκήσει ο κρατικός μηχανισμός, μια νομική κατοχύρωση της ατομικής ελευθερίας (Hayek, 2013, pp. 141-142). Συνεπώς το “κράτος” πρέπει να περιορίζεται στην θέσπιση γενικών κανόνων, αμερόληπτων και καθολικών. Η κυβέρνηση και το κράτος μέσω της αποκέντρωσης εξουσιών θα μπορούσε να περιοριστεί για αυτόν τον σκοπό. Συνεπώς καταλήγει, στο ότι όσο περισσότερο επεμβαίνει το κράτος, τόσο περισσότερο αναπτύσσονται περιορισμοί στους σκοπούς των ατόμων, περιορίζοντας την σφαίρα δράσης τους

¹³ Η καντιανή προσέγγιση του αρνητικού προσδιορισμού περί δικαίου, αναδεικνύει έναν ανταγωνισμό περί γενικής ευημερίας αλλά όχι κανόνων στα άτομα. Η ερμηνεία του Gray, αναδεικνύει άλλη μια οπτική της κριτικής στην θετική ελευθερία αλλά και αναφοράς στην θέση του Hayek ότι οι κανόνες δικαίου έχουν βασικό ρόλο τόσο στην ευημερία όσο και στην επιδίωξη ατομικών σκοπών (Gray, 2003, p. 58).

χρειάζεται για να τηρηθούν να είναι συγκεκριμένα ρητά διατυπωμένοι (Hayek, 2008, pp. 227-228).

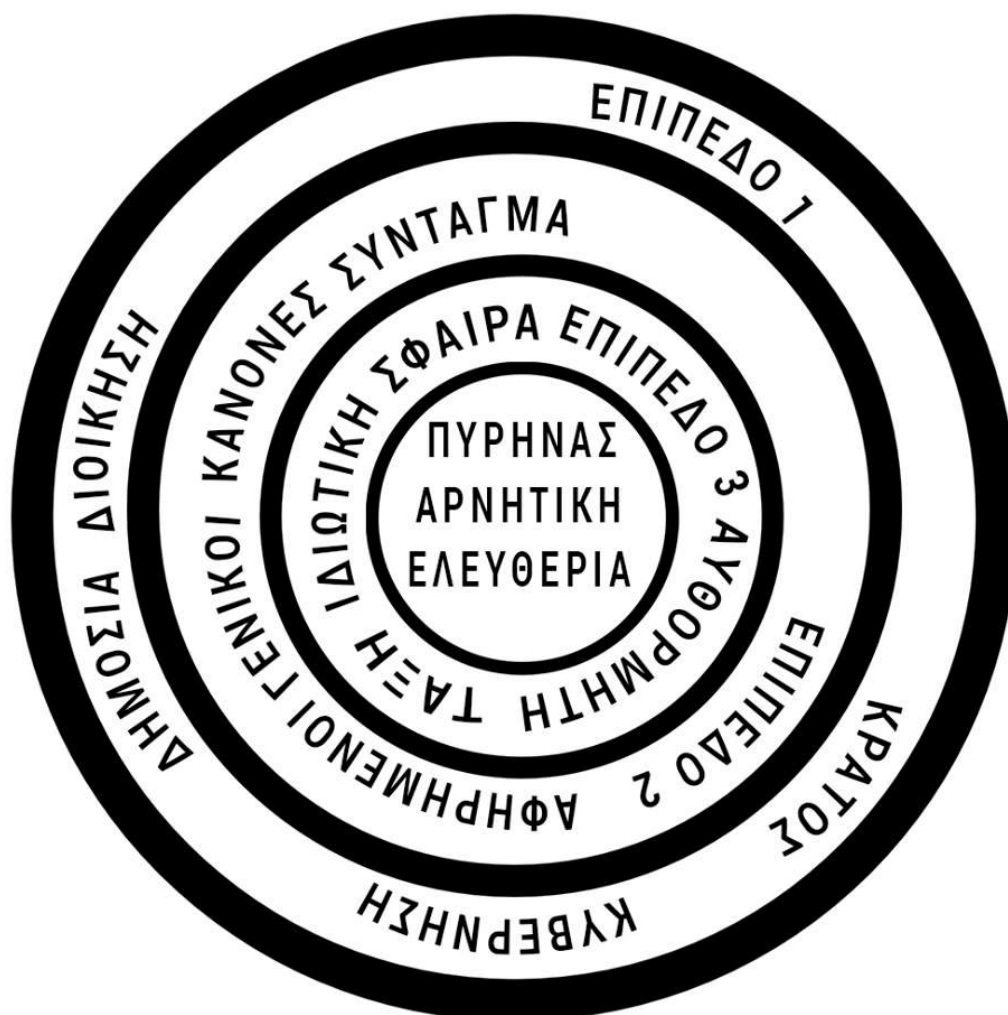
Όσον αφορά το ρόλο του συντάγματος, ο Hayek αρχίζει να αναδιαπραγματεύεται το τι είναι αυτό που διαμορφώνει τους ηθικούς κανόνες δικαίου. Στο πλαίσιο αυτό αρχίζει να αμφισβητεί την έννοια και συνάμα το ρόλο της πλειοψηφίας έναντι των μειοψηφών στις δημοκρατίες της εποχής του. Συνεπώς, οδηγείται στην δημιουργία του συλλογισμού του για τους γενικούς κανόνες που είναι υπεράνω των δημοκρατικών αρχών και μπορούν να εξασφαλίσουν εκ των προτέρων την ατομική ελευθερία που αποτελεί στέρεα ηθική βάση για την ατομική πολιτική δράση (Hayek, 2008, p. 122). Οι κανόνες δικαίου, δεν αποτελούν έτσι, άτυπους ¹⁴κανόνες αλλά “κανόνες” μεταφρασμένους σε συνταγματικούς κανόνες, καλύπτοντας όσο δυνατόν γίνεται όλες τις ευμετάβλητες κοινωνικές λειτουργίες στο πλαίσιο του κοινωνικού συντονισμού. Το σημαντικό σε αυτό αποτελεί ότι το άτομο δεν κινείται θετικά προς έναν κανόνα, στην ουσία κατευθυνόμενο αυθόρμητα (Galeotti, 1987, p. 172). Αυτοί οι αυθόρμητοι κανόνες, είναι κανόνες συμπεριφοράς σε μια εσωτερική διαδικασία εσωτερικής οργάνωσης, ενός αυθόρμητου κοινωνικού σχηματισμού όπως αναφέρει ο Amable (Amable, 2010, p. 16).

Αναλυτικότερα, το κράτος δικαίου αποτελεί στην πολιτική φιλοσοφία του Hayek το μοναδικό και απαραίτητο στοιχείο που παρεμβαίνει ως εκ τούτου από μια οπτική στην ατομική ελευθερία για την προστασία της «ελευθερίας» γενικότερα. Στην παρακάτω σχηματοποίηση βλέπουμε τρία επίπεδα αλλά και το βασικό πυρήνα της φιλοσοφίας του Hayek που αποτελεί η ατομική (αρνητική) ελευθερία. Πιο συγκεκριμένα στην σχηματοποίηση της σκέψης του, με βάση και τα όσο έχουμε δει ως τώρα και συγκεκριμένα σε αυτό που ορίζεται ως πρώτο επίπεδο για επεξηγηματικούς λόγους, τοποθετείται ο κρατικός μηχανισμός. Αυτός, στον

¹⁴ Αν και ο Hayek αναγνωρίζει ότι οι άτυποι κανόνες μπορούν να εξελιχθούν σε ένα νόμο μετά από μια περίοδο δοκιμής και κοινωνικού πειραματισμού της ατομικής συμπεριφοράς (Hayek, 2008, p. 225). Αυτό μπορεί να επιτρέψει και μια ομοιομορφία που δεν επηρεάζει την ατομική ελευθερία.

οποίο υπεισέρχεται η εκτελεστική και νομοθετική εξουσία αναφέρει ότι αν παρέμβει στο δεύτερο και τρίτο επίπεδο (που αποτελούν το σύνταγμα, τους αφηρημένους γενικούς κανόνες και την ιδιωτική σφαίρα καθώς και οι επιμέρους λειτουργίες της τάξης) αλλοιώνεται ο πυρήνας, που αφαιρεί το βασικότερο στοιχείο για τον ίδιο, δηλαδή την υπό ανάπτυξη κοινωνικά έννοια της αρνητικής ελευθερίας. Στο πλαίσιο αυτό, η αρνητική ελευθερία, πρέπει να προστατεύεται από κάποιους αφηρημένους κανόνες και το σύνταγμα(επίπεδο δεύτερο) που τους θωρακίζει έτσι ώστε να μη επηρεαστεί ο πυρήνας και να δημιουργείται εξαναγκασμός στα άτομα. Οπότε, θέτει ότι το πρώτο επίπεδο, πρέπει να ασχολείται μόνο με τις περιπτώσεις όπου πρέπει να εφαρμόζονται οι κανόνες στο κράτος δικαίου στο πλαίσιο της ισονομίας(από απρόσωπους κανόνες), της μόνης ισότητας που αναγνωρίζει ο Hayek στην πολιτική φιλοσοφία του και να διορθώνει τις ασυμμετρίες(βάση ισονομίας) επεμβαίνοντας δηλαδή σε εξαιρετικές περιπτώσεις. Διαφορετικά όταν το επίπεδο ένα επενεργεί με μεγαλύτερη εξουσία στο άλλο επίπεδο και επενεργεί έμμεσα και σε άλλες εξουσίες όπως η δικαστική δημιουργεί συνθήκες που παραβαίνουν το τρίτο επίπεδο και δημιουργεί πιθανούς

εξαναγκασμούς στην δράση των ατόμων και στους σκοπούς τους συνάμα.

Εικόνα 1- Σχηματοποίηση του πεδίου δράσης και επιρροής της ελευθερίας, βασισμένο στην υπάρχον βιβλιογραφία

15

Τέλος με την εισαγωγή του κράτους δικαίου, ο Hayek θεωρεί ότι μέσα από την ισότητα απέναντι στον νόμο αλλά και την καντιανή καθολικότητα(εξαιρουμένης της ορθολογικότητας στην θεώρηση του Κάντ) θα μειωθεί σε σημαντικό βαθμό ο εξαναγκασμός ενός ατόμου από ένα άλλο και θα δειχθεί το όριο της νομικής πολιτικής δράσης στο πλαίσιο του. Αυτό μπορεί να γίνει μόνο μέσω κάποιων γενικών αρχών(κανόνων) οι οποίοι θα έχουν απρόσωπο και αμερόληπτο

¹⁵ Σχηματοποίηση κοινωνικού και θεσμικού πλαισίου της ελευθερίας, βασισμένο στην υπάρχον βιβλιογραφία: Σολδάτος Κωνσταντίνος

χαρακτήρα, έτσι ώστε να αποφύγει τον καταναγκαστικό χαρακτήρα αυτών
(Gamble, 2013, p. 347).

Μέρος Τρίτο

3. Πολιτικές επιπτώσεις στην φιλοσοφία περί ελευθερίας του Friedrich Hayek: η αντιφατική σχέση πλουραλισμού και αρνητικής ελευθερίας

Η (νέο)φιλελεύθερη κριτική αν και έχει βιβλιογραφικά μεγάλη απήχηση ως ένα δόγμα το οποίο διευρύνει τον ρόλο των ελευθέρων αγορών, όπως αναγνωρίζει και ο Bruno Amable υπάρχουν εξίσου σημαντικές κριτικές όψεις στο επίπεδο της ιδεολογίας, ειδικά στην σχέση (νέο)φιλελεύθερης ιδεολογίας και της έννοιας του πολιτικού και της πολιτικής (Amable, 2010, p. 2). Στην πρώτη υποενότητα θα εξετάσουμε τις προϋποθέσεις στην σχέση φίλου/εχθρού και «εμείς» και «αυτοί» στην κριτική που ασκείται στην φιλελεύθερη σκέψη από την Chantal Mouffe. Στην δεύτερη και τρίτη υποενότητα θα εστιάσουμε με παρακαταθήκη την πρώτη στο αφηγηρικό εννοιολογικό υπόβαθρο που έχει κατατεθεί έτσι ώστε να αναλυθεί η σχέση ελευθερίας και πλουραλισμού στην σκέψη του Hayek. Στόχος στην τρίτη ενότητα, είναι να αναδειχθούν οι αντιφατικές όψεις στην τοποθέτηση του πλουραλισμού εντός της φιλελεύθερης κατασκευής περί ελευθερίας στην σκέψη του Αυστριακού. Το κράτος δικαίου, το σύνταγμα, ως προϋποθέσεις ελευθερίας, αναιρούν μέρος του πλουραλισμού όπως θα δείξουμε. Αντίστροφα, ο πλουραλισμός δεν αποδέχεται ένα συμβιβασμό μεταξύ διαφόρων αξιών, αποτελώντας ένα παίγνιο μηδενικού πολιτικού αθροίσματος, όπου στο επίκεντρο του τοποθετείται ο συγκρουσιακός χαρακτήρας διαφορετικών ηγεμονικών ταυτοτήτων που έχουν μια ποικιλομορφία στο πεδίο του πολιτικού και της πολιτικής, με στόχο να αναδειχθεί η δημοκρατική όψη του, μέσα από τους παράγοντες που νομιμοποιούν την πολιτική εξουσιοδότησης.

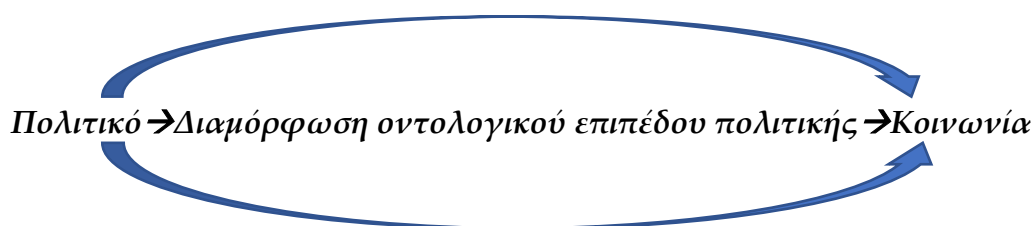
3.1 Ασυμμετρίες στις έννοιες του «πολιτικού» και της έννοιας της ελευθερίας στον F.Hayek

Η Chantal Mouffe αναπτύσσει μια βασική διάκριση στις έννοιες, «πολιτικό» και πολιτική αλλά και αναλύει, τον ρόλο του πλουραλισμού στα βιβλία «*Το δημοκρατικό παράδοξο*» και «*Επί του πολιτικού*». Η πρώτη διάκριση που κάνει και θα εξετάσουμε, αποτελεί γέφυρα και εννοιολογική εισαγωγή, για την κριτική ανάγνωση στον νεοφιλελευθερισμό ενώ μέσα από την δεύτερη εξίσου παραθέτει την αμφισημία του Friedrich Hayek για την ουσία του εκδημοκρατισμού στην πολιτική του διάσταση.

Όσον αφορά την πρώτη, για την έννοια του «πολιτικού», η Chantal Mouffe δανείζεται εκ πρώτης όψεως την συλλογιστική του Carl Schmitt. Συγκεκριμένα, αναφέρει ότι το πολιτικό αναπτύσσεται στην διάσταση εκείνη όπου εκτυλίσσεται ένα είδος ανταγωνισμού το οποίο αργότερα μετασχηματίζει, εισάγοντας την έννοια του *αγωνισμού*, όπου αποτελεί την πολιτική αντιπαράθεση μεταξύ αντιπάλων στο πλαίσιο ενός πολιτικού πλουραλισμού. Ωστόσο θεωρεί ύψιστης σημασίας για την κοινωνία, την έννοια της «πολιτικής» η οποία αποτελεί το θεσμικό μέρος, της μετουσίωσης ιδεών του «πολιτικού» και του αποτελέσματος κοινωνικής και πολιτικής αλληλεπίδρασης, στην διαμόρφωση πραγμάτων που υπάρχουν σε επίπεδο ιδεών και προηγούνται μέσα από το *πολιτικό* (Mouffe, 2010, p. 16). Η αλληλεπίδραση με το *πολιτικό* και η αδυναμία του να κρατήσει συμμετρικές σχέσεις με την πολιτική στο οντολογικό της επίπεδο ελλοχεύει πολιτικούς κλυδωνισμούς κατά την Mouffe. Συγκεκριμένα, στην έννοια του «πολιτικού», αναφέρει ότι πρέπει να αναπτύσσεται μια σύγκρουση με την μορφή ανταγωνισμού στο επίπεδο των αποφάσεων όπου δημιουργείται το «εμείς και το εσείς». Ωστόσο, μέσα από αυτό, ασκεί κριτική στον κίβδηλο φιλελεύθερο χαρακτήρα του πλουραλισμού. Η διάσταση αυτού, δημιουργεί μία σύγκρουση και ανταγωνισμό στην έννοια του πολιτικού με αποτέλεσμα να αλλοτριώνει διαφορετικές ταυτότητες που εκδηλώνονται στο εσωτερικό του, αποφεύγοντας να αποδεχθεί τις γραμμές και τα όρια εντός του, οδηγώντας είτε σε μια συναίνεση,

για να ενσωματώσει τον πολιτικό εχθρό κατά την Mouffe, είτε στο πλαίσιο του φίλου/εχθρού, αντιτάσσεται σε έναν «εχθρό», σε μια διαδικασία επιθετικού πολιτικού εκμηδενισμού όπως τονίζουν και οι Filho&Ayers με θεωρητικό σκοπό την εξάλειψή τους (Μουφ, 2010, pp. 19-24; Filho&J Ayers, 2015, p. 612).

Πριν εστιάσουμε παρακάτω την έννοια του πλουραλισμού, και την σημασία αυτής στον Hayek σε σχέση με την ελευθερία, σημαντικό είναι να δούμε την έννοια του «ηγεμονικού». Για την Mouffe, όσον αφορά την έννοια του πολιτικού, σημαντικό ως προς αυτό αποτελεί η έννοια και η θέση του ηγεμονικού. Το πολιτικό κατά την ίδια, «συνδέεται με πράξεις ηγεμονικής θέσμισης», συνεπώς αποτελεί και κομμάτι της πολιτικής που αντιπροσωπεύει την κοινωνία και την ταυτότητα που εισηγείται το πολιτικό σε αυτήν (Μουφ, 2010, p. 25). Έτσι δημιουργείται μια συνεπαγωγή:

Η θέση του ηγεμονικού στην έννοια του πολιτικού καταστέλλεται στον πυρήνα της έννοιας μέσα από τον ανταγωνισμό, δημιουργώντας μια σχέση εχθρού/φίλου (Mouffe, 2004, p. 92). Τα αποτελέσματα της αντιμετώπισης του «αυτοί» ως εχθροί δεν αναγνωρίζει στο πεδίο του πολιτικού, διαφορετικές ηγεμονικές ταυτότητες. Με αυτόν τον τρόπο, η Mouffe εισάγει την θέση, ότι πρέπει να γίνει ένας «πολυμερισμός της ηγεμονίας μέσα από την αναγνώριση περιφερειακών δυνάμεων» (Mouffe, 2004, p. 143). Ωστόσο, η συλλογιστική του Hayek, με επίκεντρο, την έννοια της ελευθερίας, αναγνωρίζει μεν αλλά επιτίθεται δε, σε αντιπάλους/εχθρούς που θέτει απέναντι του, όπως ο κουμμουνισμός, ο εθνικοσοσιαλισμός, αλλά και γενικότερα η ισχυρή κρατική εξουσία με την μορφή εξαναγκασμού σε πολλαπλά ζητήματα που αφορούν την κοινωνικής ζωή. Η επίθεση όμως αυτή αμφισβητεί τόσο στην έννοια του πολιτικού, τον αγωνιστικό χαρακτήρα που δεν αποδέχεται στον πλουραλισμό που θα μιλήσουμε παρακάτω αλλά και τους αντιπάλους στην θέσπιση της πολιτικής και αναγνώρισης τους.

Συνεπώς, η ελευθερία του Hayek και η έννοια του πολιτικού, μετασχηματίζεται στο φιλοσοφικό μοντέλο περί ελευθερίας, δεδομένου ότι αρνείται το ηγεμονικό αντίπαλο, πράγμα που διαγράφει την αγωνιστική πλευρά της δημοκρατίας και δημιουργεί αντιφάσεις στην ανάδειξη της έννοιας της ελευθερίας που οικοδομεί.

Επιπρόσθετα, ο Hayek επισημαίνει ότι η αρχή της πλειοψηφίας, θίγει πολλές φορές τα συμφέροντα κάποιον άλλον περιορίζοντας την ελευθερία τους. Ως προς αυτό, συνδέει, την προστασία της ελευθερίας, με την απόρριψη του ρόλου της πλειοψηφίας και των συλλογικοτήτων που εκπροσωπούν μια ηγεμονική ταυτότητα, πρώτον με την άρνηση να δεχθεί τα μακροπρόθεσμα οφέλη της ελευθερίας, κατακρίνοντας τον ρόλο της πλειοψηφίας και των συλλογικοτήτων, δεύτερον, ότι καταπιέζονται μειοψηφίες εις βάρος της πλειοψηφίας και τρίτον, γιατί μπορεί να αναδειχθεί μέσα από μια πλειοψηφία μια ηγεμονική πολιτική, η οποία μπορεί να καταστείλει σημαντικό μέρος της ελευθερίας, υπό το πρόσχημα της κοινωνικής δικαιοσύνης, των θετικών δικαιωμάτων, αυτό που θα χαρακτηρίζεται από την φιλελεύθερη οπτική, ως θετική ελευθερία (Hayek, 2008, pp. 175,435). Ωστόσο, όπως θα δούμε και παρακάτω, η άρνηση διαφορετικών ηγεμονικών ταυτοτήτων, επηρεάζει τόσο το ρόλο του πλουραλισμού αλλά και της δημοκρατίας, στοιχείων με ελαστική σχέση για μια διευρυμένη ιδέα της ελευθερίας όχι όμως για την “ιδέα” της αρνητικής ελευθερίας στην φιλελεύθερη σκέψη.

3.1.1 Ο πλουραλισμός και η έννοια της πολιτικής ελευθερίας στον Hayek

Ο πλουραλισμός, αν και είναι ένα αποδεκτό στοιχείο στην φιλελεύθερη σκέψη όπως είδαμε στο πρώτο και στο δεύτερο μέρος, κάνοντας αναφορά εν μέρη στις εσωτερικές αντιφάσεις αυτού, κάτι που όμως δεν θα μας απασχολήσει στην εργασία αυτή. Στο δεύτερο μέρος, η ανάλυση της ελευθερίας κατά τον Hayek δημιουργεί έμμεσα αρνητικούς συσχετισμούς στην έννοια του πολιτικού πλουραλισμού. Στη προηγούμενο μέρος συζητήσαμε την όψη αυτής της σύγκρουσης μέσα από την σχέση φίλου/εχθρού και του «εμείς» και «αυτοί» υπο το αγωνιστικό πρότυπο, που προέκυψε έμμεσα από την ανάλυση της έννοιας του πολιτικού.

Η Mouffe, κάνει μια εννοιολογική διασαφήνιση της έννοιας του ανταγωνισμού. Αναφέρει, ότι στο φιλελευθερισμό και στον νεοφιλελευθερισμό (υπό την οπτική απουσίας εξαναγκασμού ως αντίδραση σε διαφορετικά στοιχεία και τρόπους θέσμησης της κοινωνίας), αναγνωρίζεται ο πολιτικός αντίπαλος ως εχθρός (και όχι ως «εμείς» και «αυτοί») με αποτέλεσμα η αντιμετώπιση του να έχει ως σκοπό τον περιορισμό ή την καταστροφή του αντιπάλου. Η «ηθικοποίηση» της πολιτικής, όχι υπό την άποψη της διατύπωσης ηθικών κρίσεων μεταξύ α priori κοινωνικών χαρακτηριστικών προσδιορισμού της ηθικής, δηλαδή τύπων ηθικού προτύπου μέσα όπου μια πολιτική οντότητα εκπροσωπεί μια κοινωνική ομάδα, αλλά στην σχέση φίλου/εχθρού όπου ο ανταγωνισμός, εισαγάγει μια συγκρουσιακή σχέση, όπου ο εχθρός αντιμετωπίζεται με ηθικούς όρους, όπου ο εχθρός είναι το ένα μέρος της σύγκρουσης, που έχει στόχο με την ρήξη, να αντιταχθεί ενάντια του, μέσω κριτικής ηθικών και όχι πολιτικών όρων ταύτισης (Μουφ, 2010, p. 93; Brown, 2018, p. 74).

Η μη αποδοχή διαφορετικών πολιτικών ταυτοτήτων και η κυριαρχία του ανταγωνισμού που οδηγεί σε μια προσπάθεια καταστολής του αντιπάλου ή ενσωμάτωσης του, έναντι του αγωνιστικού πλουραλισμού που αποδέχεται διαφορετικές πολιτικές ταυτότητες, δημιουργεί μια εχθρική στάση προς τα όρια που πρέπει να τίθενται στην έννοια της πολιτικής ελευθερίας, η οποία αναδιαμορφώνεται και ανά προσαρμόζεται σε στενότερα όρια, όπως είδαμε στο δεύτερο μέρος, από το πλαίσιο της φιλελεύθερης αντίληψης του Hayek για αυτήν. Αναλυτικότερα, ο Hayek όπως είδαμε στο δεύτερο μέρος, όσον αφορά την απουσία εξαναγκασμού θεμελιώνει και προστατεύει μια ιδιωτική σφαίρα, καθιστώντας το υποκείμενο ελεύθερο υπό όλες τις οπτικές. Η αρνητική ελευθερία υπό το πρόσχημα απειλής από εξαναγκασμό στηρίζεται στην έκφραση «όλα ή τίποτα» κατά τον Adrian Blau (Blau, 2004, p. 551). Επιπλέον, η προσέγγιση του αποφεύγει την αναγνώριση διαφορετικών νόμιμων προτύπων κοινωνικής θέσμησης. Επομένως, στο φιλοσοφικό και ανθρωπολογικό του πλαίσιο, για την θεμελίωση και προστασία της ελευθερίας, εκφράζει μια εναντίωση προς τον πλουραλισμό που εκ των προτέρων είναι αντιφατική με την έννοια της πολιτικής

ελευθερίας η οποία είναι μια έννοια όπου δεν υπεισέρχεται στο πεδίο της ελευθερίας αλλά της δημοκρατίας για τον Hayek (Hayek, 2008, p. 170).

Με βάση τα παραπάνω, ο συλλογισμός του Joseph Raz περι αυτονομίας, αποτελεί συνδυαστικό κριτήριο για την σχέση που αναλύουμε. Όπως παραπέμπει για τον Raz ο Α.Κουπκιόλης και George Crowder, σημαντική έννοια για τον ίδιο, αποτελεί αυτή της αυτονομίας. Αυτονομία, σημαίνει ελευθερία για τον Raz. Θεμέλιο της αυτονομίας, είναι ο προσδιορισμός και η επιλογή των αξιών από κάθε άτομο, ώστε να επιλέγουν εναλλακτικές δυνατότητες (Κουπκιόλης, 2015, p. 130; Crowder, 1994, p. 305). Με την θέση αυτή, επισημαίνει την δυναμική της αυτονομίας να μπορεί κάποιος να επιλέγει την μια ηγεμονική ταυτότητα όπως αναφέραμε και παραπάνω με βασικό κριτήριο την ιεράρχηση στην επιλογή των σημαντικότερων για αυτόν αξιών. Ο Raz, αποδέχεται ότι ένα άτομο εγκρίνει έναν τύπο εξαναγκασμό(κοινωνικό, φυσικό), στο πλαίσιο του ότι διαφωνεί με την δυναμική της ατομικής ελευθερίας όπως είδαμε και παραπάνω στους Mill, Berlin και Hayek, στηρίζοντας την άποψη, ότι η προσωπική αυτονομία είναι «ατελής». Μολα ταύτα, η έννοια της αυτονομίας έστω και με τους εν γένει κοινωνικούς περιορισμούς που την περιβάλλει(επειδή στηρίζεται στην κοινωνία), δημιουργεί ευκαιρίες και διαθέσιμες επιλογές.

Όσον αφορά τον Hayek, αυτός θεωρεί τον νόμο και το σύνταγμα, βασικές συνθήκες, οι οποίες δεν πρέπει να επηρεάζονται από την πολιτική. Επομένως και η δημοκρατία εμφανίζει έναν πιο στενό ορισμό σε σχέση με την ελευθερία, έννοιες χωρίς αναγκαία τομή κατά τον ίδιο. Αυτό όμως, διαγράφει το ρόλο του πολιτικού χαρακτήρα διαφορετικών πολιτικών κομμάτων και συλλογικοτήτων που εκπροσωπούνται σε ένα χωροχρονικό πλαίσιο, από αντιμαχόμενα μέρη ταύτισης με κάποιο από αυτά. Συνεπώς, αποδέχεται μια μερική άρνηση της δημοκρατίας, υπό την οπτική ότι αυτή δεν αποτελεί συνθήκη εξασφάλισης ελευθερίας (Hayek, 2008, pp. 170-171). Επομένως, η ελευθερία του Hayek ως απουσία εξαναγκασμού, στον πυρήνα της, καταστέλλει την αποδοχή του διαφορετικού, στην δημοκρατική αντιπαράθεση, μέσω της άρνησης της για πλουραλισμό, ομαδοποίησης και εχθρικής αντιπαράθεσης για διαφορετικού τύπου, πολιτικές ταυτότητες. Ενώ ο

ίδιος αποδέχεται ότι υπάρχει ποικιλομορφία στην ανθρώπινη φύση, δεν αποδέχεται όμως τα αποτελέσματα αυτής, στο πλαίσιο του πολιτικού και των πολλαπλών ταυτίσεων αυτού.

Συνεπώς ο κολεκτιβισμός, η άρνηση του κρατικού παρεμβατισμού, η ομαδοποίηση διάφορων πολιτικών θεωρητικών ταυτοτήτων μέσα από την πολιτική ιστορία, π.χ σοσιαλισμού με φασισμό όπως αναφέρει στο βιβλίο «ο δρόμος προς την δουλεία»¹⁶, αμφισβητεί τον πολιτικό πλουραλισμό παρεμβαίνοντας έτσι έμμεσα, σε ένα μέρος της ελευθερίας αυτού που αναδεικνύει ως θεμελιώδη. Έτσι η μη αποδοχή διαφορετικών πολιτικών ταυτοτήτων υπό το πρόσχημα του «όλα ή τίποτα» ως εκδοχή της αρνητικής ελευθερίας, δημιουργεί μια προβληματική όψη στον ορισμό της ελευθερίας που συνάμα εμφανίζεται ως περιορισμένος, ως προς το φιλοσοφικό του μοντέλο, αλλά και αντιφατικός, δεδομένου ότι αποδέχεται την ατομική ελευθερία και την απουσία εξαναγκασμού, η κριτική αυτή της όψης και η ηθικοποίηση του πολιτικού εχθρού, αποσύρει το φιλελεύθερο και πλουραλιστικό στοιχείο αποδοχής διαφορετικών πολιτικών ταυτοτήτων προσδιορισμού.

Η Mouffe, εστιάζει στην σχέση φίλου/εχθρού, που αναφέρθηκε και άνωθι, με την εισαγωγή του αγωνισμού, στον οποίον αναφερθήκαμε συνοπτικά (Μουφ, 2010, p. 29), δηλαδή του προτύπου για αποδοχή και σύγκρουση μεταξύ των αντιπάλων και όχι εξάλειψή τους. Ο αγωνισμός, στο πλαίσιο αυτό σε σχέση με τον ανταγωνισμό δεν αποδέχεται τον μετασχηματισμό του πολιτικού μέσα από την ανάδυση της

¹⁶ Hayek, F. V., 2013. Ο ΔΡΟΜΟΣ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΔΟΥΛΕΙΑ. 2ή επιμ. Αθήνα: ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ. Κεφάλαιο 2,3,4,10,12,13

συναίνεσης στην πολιτική¹⁷, τον διαχωρισμό ηθικής και πολιτικής¹⁸, αλλά και την μη αναγνώριση διαφορετικών ταυτοτήτων εκπροσώπησης(και της διαφορετικότητας) μέρους του λαού από τον φιλελευθερισμό (Mouffe, 2004, p. 89; Brown, 2017, p. 325). Ωστόσο, όπως επισημάνθηκε και εδώ, ο «ανταγωνισμός και η σύγκρουση και οι αντιπαραθέσεις υποδηλώνουν ότι η δημοκρατία είναι ζωντανή» κατά την Mouffe (Mouffe, 2004, p. 108)¹⁹. Αυτό εκλείπει από την θεώρηση του Hayek για την ελευθερία καθώς αναιρεί το εργαλειακό ρόλο της δημοκρατίας στην πρώτη, αναγνωρίζοντας το διαφορετικό, καταστέλλοντας το όμως, και περιθωριοποιώντας το (sic). Συνεπώς, ο χαρακτήρας της δημοκρατίας εκφράζεται ως τετριμμένη προσπάθεια για συλλογικές επιδιώξεις, όπου η ελευθερία περιστέλλει στο πλαίσιο αυτό τις υπόλοιπες αξίες με αποτέλεσμα να είναι κενή νοήματος εφόσον η δημοκρατία δεν είναι και αυτή μια συνθήκη ελευθερίας. Συνεπώς εδώ εντοπίζεται και η αντίφαση, όπως τονίζει για τον

¹⁷ Το φιλελεύθερο τέλος της ιστορίας δεν παρουσιάζει πλουραλιστικό χαρακτήρα. Η συναίνεση ως προς αυτό, κατά την Mouffe, εμποδίζει την αγωνιστική σύγκρουση, συμφιλιώνοντας μέρη και ιδέες ασύμμετρες, με αποτέλεσμα να αλλοιώνονται αντιτιθέμενες ταυτότητες στο πεδίο του πολιτικού. Η έννοια της σύγκρουσης και της αναγνώρισης των ορίων μεταξύ αντιμαχόμενων σε αγωνιστικά πλαίσια αποτελεί και την ουσία της δημοκρατικής πολιτικής, μέρος όπου επιτελείται η εκπροσώπηση επιμέρους αλλά και γενικών αξιών. Το μόνο είδος συνεπώς που αποδέχεται είναι το είδος της συγκρουσιακής συναίνεσης υπο το πρίσμα του «αγωνισμού» (Μουφ, 2010, pp. 9-12,22,41,85; Amable, 2010, p. 21; Mouffe, 2004, p. 199).

¹⁸ Η ηθικοποίηση της πολιτικής οδηγεί στην ανάδυση του φίλου και εχθρού ως στοιχεία ανταγωνισμού και συνάμα αυτός αντιμετωπίζεται ως ηθικός εχθρός με αποτέλεσμα να απορρίπτουμε με ηθικούς όρους το νομικό και δικαιωματικό τρόπο να εκφράσουν θέσεις επι του πολιτικού(κοινωνικοοικονομικούς όρους) και της πολιτικής (Μουφ, 2010, p. 230; Amable, 2010, p. 6; Mouffe, 2004, p. 163).

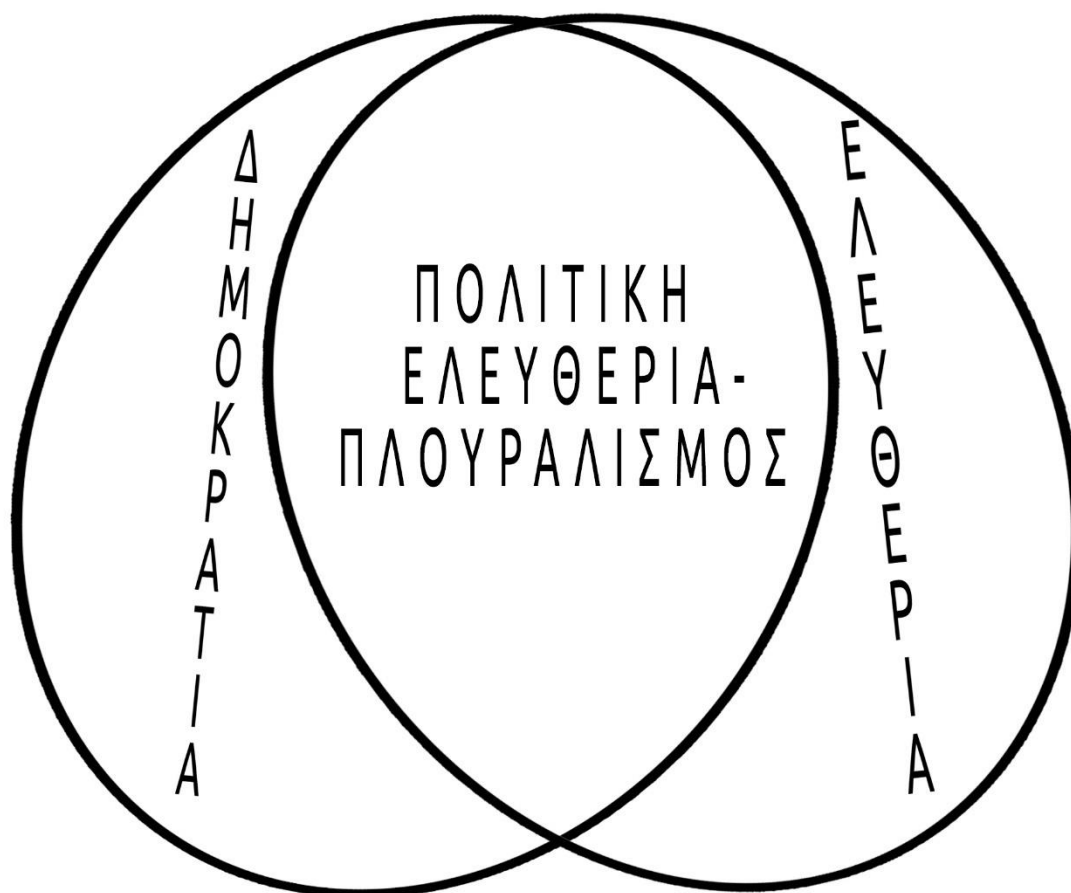
¹⁹ Κατά παρόμοιο τρόπο προσεγγίζει το θέμα και ο Carlo Galli αναγνωρίζει τον ηγεμονικό ρόλο των ελίτ, επισημαίνοντας ότι «Η δημοκρατία είναι η διακυβέρνηση κάποιας ελίτ», όπου βασική συνθήκη της δημοκρατίας είναι οι ελίτ αυτές, να είναι ελεύθερες, μέσα από τον (Πολιτικό) πλουραλισμό με στόχο μέσα από αυτόν η γνώμη να μπορεί είναι ενσωματωμένη στην δημοκρατία και όχι να είναι μόνο ελεύθερη (Galli, 2016, p. 63).

φιλελευθερισμό ο Crowder, όπου η «έννοια του πλουραλισμού μας πληροφορεί ότι πρέπει να γίνει κάποια επιλογή μεταξύ των ανταγωνιστικών αξιών, αλλά δεν υπάρχει τίποτα όσον αφορά, τον πλουραλισμό να μας πει ποιες αξίες πρέπει να επιλεγούν» (Crowder, 1994, p. 299). Επομένως, η μη αποδοχή του παραδοσιακού χαρακτήρα της κοινοβουλευτικής δημοκρατίας στον 20^ο αιώνα και της λειτουργίας των μαζών στην διαμόρφωση πολιτικής, αποτελεί έτσι αντίφαση στη αποδοχή του για ένα πολιτικό πλουραλισμό (Αρνού, 2017, p. 197). Επομένως, ο πλουραλισμός, ως υποσύνολο της μιας πολιτικής ελευθερίας όπως αναγιγνώσκεται και από την Mouffe ως συνθήκη της δημοκρατίας, αποτελεί σημείο τομής με την ελευθερία του ατόμου, αυτό είναι μια αντιφατική όψη της θεώρησης του Hayek, δεδομένου ότι ο ίδιος αντιλαμβάνεται, έστω και εργαλειακά την δημοκρατία και αποδέχεται τον πλουραλισμό υπό μία στενή έννοια, δηλαδή αυτή των πολλών επιλογών στην δημοκρατία, στην οποία όμως η υπεράσπιση της ελευθερίας αποτελεί ύψιστης σημασίας και υπο το πρόσχημα της προστασία αυτής, θυσιάζοντας άλλα αξιακά και πολιτικά ηγεμονικά πρότυπα. Πιο συγκεκριμένα αναφέρει:

Η δημοκρατία είναι πάνω από όλα μια διαδικασία διαμόρφωσης γνώμης. Το κύριο πλεονέκτημα της δεν έγκειται στην μέθοδο επιλογής εκείνων που κυβερνούν αλλά στο γεγονός ότι, ακριβώς επειδή ένα μεγάλο μέρος του πληθυσμού συμμετέχει ενεργά στην διαμόρφωση της γνώμης, ένα αντίστοιχα μεγάλο εύρος ατόμων είναι διαθέσιμο, από τα οποία μπορούμε να επιλέξουμε. Μπορεί κανείς να παραδεχτεί ότι η δημοκρατία δεν δίνει εξουσία στους σοφότερους και στους καλύτερα ενημερωμένους, και ανά πάσα στιγμή η απόφαση μιας κυβέρνησης, μιας ελίτ μπορεί να ήταν πιο επωφελής για το σύνολο. Αυτό όμως δεν μας εμποδίζει παρ'όλα αυτά να προτιμάμε την δημοκρατία. Η δυναμική της πιστοποιείται στις δυναμικές και όχι στάσιμες όψεις[...] (Hayek, 2008, p. 176)

Έτσι όπως και βλέπουμε σχηματοποιημένα κάτω, η ελευθερία είναι ένα σύνολο διακριτό από την δημοκρατία κατά τον Hayek. Αν και εμφανίζει η ελευθερία με την δημοκρατία, σημείο τομής, στο οποίο υπεισέρχεται η πολιτική ελευθερία, ο ρόλος της τελευταίας περιορίζεται μέσα από τις προϋποθέσεις του συνόλου της

ελευθερίας, που έχουμε ήδη αναφέρει. Ως εκ τούτου, διαφωνεί με το ότι η δημοκρατία αποτελεί μια συνθήκη ελευθερίας όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, έτσι καταστέλλει το σημείο τομής που αναγνωρίζει και η Mouffe και Brown σε σχέση με το ότι διαφορετικές πολιτικές ταυτότητες εκπροσωπούν τα υποκείμενα. Έτσι η μη αναγνώριση του πλουραλισμού ως σημείο τομής (πολιτική ελευθερία) των δύο συνόλων(αξιών: ελευθερίας και δημοκρατίας) για τον Hayek αποτελεί ένα αντιφατικό στοιχείο, που αποτελεί ανοικτό πεδίο ανάπτυξης πολιτικών ταυτοτήτων. Οι δυο αξίες, αυτής της ελευθερίας και αυτή της δημοκρατίας, αποκτούν νόημα στο σημείο τομής τους στο πεδίο ανάπτυξης των πολιτικών ταυτοτήτων. Η κριτική και μη αποδοχή πολιτικών ταυτοτήτων εκπροσώπησης από το επίπεδο του πολιτικού στο επίπεδο της πολιτικής, μέσα από την έμμεση άρνηση του πλουραλισμού και την σχέση φίλου/εχθρού που είδαμε, δημιουργεί μια αντιφατική όψη στην έννοια της ελευθερίας που αναγιγνώσκεται στον Hayek.

20

Εικόνα 2

Επίσης, όπως διακρίναμε, μέσα από την οπτική της Mouffe, αναγιγνώσκεται πέρα από την αντιφατική σχέση ελευθερίας και πλουραλισμού και ένας ουτοπικός χαρακτήρας της ίσης ελευθερίας(νομικά ίσης ελευθερίας στον Hayek). Ο πλουραλισμός αναγνωρίζει ότι δεν υπάρχει μια ανώτατη αρχή, ένας λόγος, που μέσα από την ελευθερία θα μπορούν να υπάρξουν δημιουργικές δυνάμεις εναρμονισμένες. Πάρα τούτα, η Mouffe όπως μας παραπέμπει σε αυτή ο Α.Κουπκιόλης, αναγνωρίζει ότι η ελευθερία υπό την μορφή της εξισωτικής ελευθερίας μπορεί να πραγματοποιηθεί βασιζόμενοι σε τρεις άξονες. Πρώτον,

²⁰Σχηματοποίηση Σολδάτος Κωνσταντίνος

μέσα από έναν ελεύθερο πολιτικό αγώνα διαφορετικών συλλογικοτήτων (πολιτικών) με διαφορετικά αντίπαλα ηγεμονικά σχέδια που αναπροσδιορίζουν την έννοια της ισότητας και ελευθερίας. Στο πλαίσιο αυτό οι αντιμαχόμενοι αντιμετωπίζονται ως νόμιμοι αντίπαλοι. Δεύτερον, τα ηγεμονικά αυτά σχέδια, πρέπει να έχουν την ελευθερία στο θεσμικό σύστημα να εκφράζουν την πολιτική τους ταυτότητα και να διεκδικούν τα δικαιώματά τους. Τρίτον, όπως θα δούμε και παρακάτω, ως αντίθεση της στην αρνητική εκδοχή της ελευθερίας σε σχέση με την δημοκρατία, η Mouffe υποστηρίζει κατά τον Κουπκιόλη, ότι πρέπει να ορίζονται οι συνθήκες νομιμοποίησης όπου ο λαός είναι κυρίαρχος. Συνεπώς, η επέκταση του κοινωνικού στην πολιτική ζωή, αποτελεί ένα αναπόσπαστο μέρος της ελευθερίας, όπως μας παραπέμπει ο Α.Κουπκιόλης για την Mouffe (Κουπκιόλης, 2015, pp. 159-160).

3.2 Η ανελαστική σχέση αρνητικής ελευθερίας και πλουραλισμού ως πρόβλημα δημοκρατίας

Στο έργο του Hayek εμφανίζεται μια ανελαστική σχέση της έννοιας της δημοκρατίας και της έννοιας της ελευθερίας. Δηλαδή, μια σχέση που όταν δημιουργούνται συνθήκες για την αύξηση της μίας, η άλλη έννοια δεν μεταβάλλει το περιεχόμενό της. Όπως είδαμε στο δεύτερο μέρος, η δημοκρατία κατά τον Hayek αποκτά ένα εργαλειακό ρόλο, αποτελεί κομμάτι της πολιτικής του φιλοσοφίας του αλλά όχι αναγκαίο μέρος διασφάλισης της ελευθερίας. Το υπό επεξεργασία στην σχέση αυτή, είναι η άρνηση του Hayek να αναγνωρίσει τον σημαντικό ρόλο της δημοκρατίας αλλά και τον αντιφατικό ρόλο που αποκτά έναντι της ελευθερίας ως αξίας, αποκτώντας μιας συγκρουσιακή διάσταση. Πως αναγνωρίζεται κάτι τέτοιο; Αρχικά, μια πρώτη ρήξη που αναγιγνώσκεται μεταξύ δημοκρατίας και ελευθερίας, προέρχεται μεταξύ του ιδιωτικού πεδίου δράσης του ατόμου και συνάμα της ατομικής ελευθερίας με την αντιπροσωπευτική μορφή της πρώτης. Συγκεκριμένα όπως αναπτύσσει στο «Σύνταγμα της Ελευθερίας» η ψήφος δεν ισούται με μορφή ελευθερίας ή τουλάχιστον τον στενότερο ορισμό που

δίνει ο Hayek (Hayek, 2008, p. 54). Έτσι η πολιτική ελευθερία²¹ που αναφέραμε και στο πρώτο κεφάλαιο εκτοπίζεται στο πλαίσιο αυτό από τον αρνητικό ορισμό της “ελευθερίας” του Hayek και συνάμα η δημοκρατία και τα δικαιώματα αποκτούν διακριτό ρόλο.

Η Mouffe, εστιάζει στο πρόβλημα που αναφέραμε και παραπάνω, δηλαδή, στο ότι η δημοκρατία αποκτά μια διαφορετική όψη όπως υποστηρίζει έμμεσα για τον νεοφιλελευθερισμό. Συγκεκριμένα, έχει ένα συμβολικό ρόλο απομακρύνοντας την έννοια της λαϊκής κυριαρχίας από τον πυρήνα της δημοκρατικής διακυβέρνησης (Mouffe, 2004, p. 68). Όπως είδαμε και στο δεύτερο μέρος, η δημοκρατία για τον Hayek δημιουργεί φραγμούς και όρια στην λαϊκή κυριαρχία, στις συλλογικές ταυτότητες που αποσκοπούν να εκφραστούν στο δημοκρατικό πλαίσιο, δεδομένου των περιορισμών αυτών μέσα από το σύνταγμα και το κράτος δικαίου με στόχο της διασφάλισης της ατομικής ελευθερίας η οποία θα συνεπάγεται μία ειρήνη στο εσωτερικό της δημοκρατίας (Mouffe, 2004, p. 70). Η εναντίωση στην δυναμική της λαϊκής κυριαρχίας στην δημοκρατία, αλλά και το γνωσιολογικό πρότυπο του, που εμποδίζει τις μάζες να σκεφτούν

²¹ Σημαντικό στην εξαγωγή του ρόλου της δημοκρατίας που εκπηγάει η εξουσία από την λαϊκή κυριαρχία και την πλειοψηφία, είναι ότι αντιδιαστέλει τον ρόλο της πολιτικής ελευθερίας υπο την σκοπιά αυτή. Αναφορικά με αυτό, αναγνωρίζει ότι η πλειοψηφία δεν μπορεί να γνωρίζει τι είναι σωστό και τι λάθος, διότι αποβλέπει σε ένα βραχυπρόθεσμο αποτέλεσμα, αποσύροντας της μακροπρόθεσμες σημαντικές επιδιώξεις που μπορούν να βελτιώσουν την ατομική τους θέση (Hayek, 2008, p. 173). Ακόμα επισημάνει τους κινδύνους για τις αποφάσεις της πλειοψηφίας, οι οποίες διαμορφώνονται σε λιγότερο συνετές και επαρκές πλαίσιο, διότι η δημοκρατική αρχή παρουσιάζει την τάση μη δημιουργικής σύγκρουσης μέσα από αποφάσεις που παράγει και δημοκρατικές συνεπαγωγές αποτελεσμάτων που μπορούν να προέρχονται από καθοδηγητικό εξαναγκασμό, όπως συνδικάτα και άλλες ομάδες πίεσης (Hayek, 2008, p. 179; Hayek, 2013, pp. 139-140). Συνεπώς, η λύση και η ουσία της δημοκρατικής όψης αποκτά νόημα στην δικιά του φιλελεύθερη οπτική μέσα από την ύπαρξη ατόμων που θα βασίζονται σε γενικούς κανόνες που έχει η ίδια διαμορφώσει για να ελέγχει την εξουσία που προκαλεί εξαναγκασμό (Hayek, 2008, p. 185; Gamble, 2013, p. 359).

μακροπρόθεσμα, αποτελεί κεντρικό σημείο της σκέψης του. Ωστόσο, αυτό αναιρεί το συστατικό στοιχείο της δημοκρατίας, δηλαδή αυτό που στέκεται στον πυρήνα της και δίνει ουσία στο πολιτικό και έκφραση στην πολιτική, την έμμεση συμμετοχή της μάζας στην διαμόρφωση πολιτικής. Η αντίφαση αυτή αναιρεί τον βασικό χαρακτήρα της δημοκρατίας, δεδομένο ότι η πηγή εξουσίας και νομιμοποίησης των πολιτικών θεσμών, οι «μάζες» «μια πλειοψηφία» αρνείται την συμμετοχή στην εκ των υστέρων διαδικασία συμμετοχής αυτών, πράγμα που αναιρεί το πυρήνα της, δημιουργώντας ένα δημοκρατικό έλλειμμα (Αρνού, 2017, p. 179). Ως εκ τούτου, η υποβίβαση της δυναμικής των μαζών, της λαϊκής κυριαρχίας, της έννοιας της πολιτικής ως διακριτό στοιχείο στην περίπτωση του φιλοσοφικού πρότυπου Hayek για την προστασία της ελευθερίας, δημιουργεί μια δημοκρατία χωρίς δήμο, μια αυτορρυθμιζόμενη αυθόρμητη μεν νομιμοποιημένη δε καχεκτική κατά αυτόν τον τρόπο δημοκρατία χωρίς την κρατική και λαϊκή διάσταση της(sic).

Ένα άλλο χαρακτηριστικό, της ανελαστικής σχέσης ελευθερίας και πολιτικής δημοκρατίας στον Hayek αποτελεί η προσπάθεια για μεταστροφή του παραδοσιακού ρόλου της πολιτικής, υπό την μορφή συμμετοχικής τάσης του λαού. Το ελάχιστο για την επιβίωση της δημοκρατίας προϋποθέτει συμμετοχή του λαού στην επικύρωση του νομοθετικού έργου τις σημαντικές πολιτικές αποφάσεις μέσω των αντιπροσώπων. Η Brown, αναγνωρίζει ότι κάτι λιγότερο από αυτό αναιρεί την λαϊκή κυριαρχία και ένα βασικό στοιχείο της κοινοβουλευτικής αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας (Brown, 2017, p. 270). Η δημοκρατία απαιτεί ένα ελάχιστο όριο για την ίδια στην αποδοχή ανισοτήτων. Συγκεντρωτικά έτσι η Brown, αναγνωρίζει ότι μια τέτοια μεταστροφή προς την αλλοίωση των εννοιών και των ηγεμονικών ταυτίσεων στο πολιτικό δημιουργούν προβλήματα στον νομιμοποιημένο ρόλο της πολιτικής, πράγμα που σημαίνει, μια καταστροφή του Homo politicus, του ενεργά σε συμμετοχή ανθρώπου στην πολιτική, αλλά και της “πολιτικής” που αντιδρά στο σώμα νομιμοποίησης της αν δεν αναιρεί την δημοκρατική ουσία, αλλοιώνει σίγουρα τον ρόλο της(sic).

Επιπρόσθετα αναγνωρίζουμε, ότι η σχέση δημοκρατίας και ελευθερίας κατά τον Hayek παρουσιάζει μια ανελαστική σχέση, υπό την οπτική ότι αποτελεί σε ένα

παίγνιο μηδενικού αθροίσματος, ο ίδιος υποστηρίζει την ατομική ελευθερία ως όλα ή τίποτα. Επομένως, η δημοκρατία αν και όπως υποστηρίξαμε έχει ρόλο και αποτελεί ίσως το θετικότερο από τα πολιτεύματα για την εξασφάλιση της ατομικής ελευθερίας για τον Hayek, μόνο ο περιορισμένος χαρακτήρας της δημοκρατίας είναι συμβατός με την ελευθερία. Η δημοκρατία όμως, εξ ορισμού αποτελεί πεδίο στο οποίο αναπτύσσονται διεκδικήσεις. Τα κοινωνικά υποκείμενα είναι μέρος αυτών των διεκδικήσεων, έχουν ρόλο και λόγο στην δημόσια σφαίρα και αποτελούν σημαντικό μέρος επιδιωκόμενων διεκδικήσεων (Galli, 2016, p. 55). Διαφορετικά σε ένα πλαίσιο ανάπτυξης της ατομικής ελευθερίας και περιορισμού του βασικού στοιχείου της δημοκρατίας, οι αδικίες αποτελούν ένα περιφερειακό πρόβλημα και επομένως η ελευθερία μπορεί να γίνει ελευθερία επιλογών και συνάμα ένα είδος ισότητας απέναντι στο νόμο που μετασχηματίζει την ελευθερία σε δουλεία αναφέρει ο Galli (Galli, 2016, p. 69). Ο μετασχηματισμός της δημοκρατίας, την φέρνει σε μια αμηχανία κατά τον Galli, όταν αυτή γίνεται μέρος μιας ρουτίνας, όχι διεκδικήσεων και ζυμώσεων στον πυρήνα της. Συνεπώς, η ανάδυση της ιδιώτευσης, ο προσανατολισμός στο ατομικό και η απομάκρυνση από τις συλλογικές διεκδικήσεις δείχνουν τον χαμένο συγκρουσιακό ρόλο της δημοκρατίας έναντι μιας φαύλης ελευθερίας, δυο εννοιών διακριτών.

Υπό άλλη οπτική, η συλλογιστική του Karl Polanyi, δίνει μία έμφαση στην θετική ελευθερία έναντι της αρνητικής, αναφέροντας ότι με την επέκταση της έννοιας της ελευθερίας και συγκεκριμένα της αρνητικής έναντι των θετικών δικαιωμάτων δημιουργούνται κάποια κοινωνικά προβλήματα. Πιο συγκεκριμένα, αναφέρει ότι κάποια κοινωνικά στρώματα έχουν την δυνατότητα για μια μεγαλύτερη υλική ευημερία από ότι χαμηλότερα κοινωνικά στρώματα με οικονομικούς όρους, συνεπώς δύσκολα θα επιτρέψουν μειωθεί η να διατρέξει κίνδυνος να επεκταθεί αυτή για να μειωθεί το δικό τους όφελος. Συνεπώς, έχουν μεγαλύτερη ελευθερία όπως τονίζει, υπό την σκοπιά ότι από ότι τα χαμηλά οικονομικά στρώματα έχουν μια περιορισμένη ελευθερία, μια περιορισμένη ελευθερία επιλογών. Έτσι, αντιλαμβάνεται την ελευθερία ως ένα παίγνιο μηδενικού αθροίσματος, όπου η επέκταση της “ελευθερίας” σημαίνει ότι πιθανότητα μειώνεται σε κάποιον άλλο. Κάτι τέτοιο όμως δεν αποτελεί λόγο για να μειωθεί την ελευθερία κατά τον ίδιο

(Polanyi, 2007, p. 242). Η αύξηση της ελευθερίας για τον Polanyi είναι τόσο σημαντική εντός πλαισίου εξασφάλισης, δηλαδή των πολιτικών όρων που δημιουργούν εγγυήσεις τόσο για την διαφύλαξη της, κάτι που είδαμε και στον Hayek μεν, δε όμως με την μορφή θετικών δικαιωμάτων στον Polanyi με την μορφή διασφάλισης της επέκτασης (Polanyi, 2007, p. 243). Στο πλαίσιο αυτό κατακρίνει την φιλελεύθερη παράδοση, υποστηρίζοντας ότι η ρύθμιση και η κρατική επέμβαση μπορεί να καταστεί αναγκαία ενδεχομενικά, σε περιπτώσεις όπου η ελευθερία μπορεί να αποτελέσει κάτι εύθραυστο και εν μέρη να γίνει κοινωνικά ανούσια. Χαρακτηριστικά κάποιος μπορεί να είναι σε μια τέλεια ελεύθερη αγορά και κοινωνία και να κατέχει την ατομική ελευθερία, δεν είναι σίγουρο όμως ότι αυτό του εξασφαλίζει οτιδήποτε (Polanyi, 2007, p. 346)²². Η έννοια της διακινδύνευσης και της ευθύνης όπως αναφέρει και ο Hayek δεν εγγυάται ένα σίγουρο κοινωνικό αποτέλεσμα. Ο Polanyi, αναφέρει όμως ότι μια τέτοια ελευθερίας δεν έχει νόημα, δεδομένου ότι μια τέτοια ελευθερία δεν είναι δημιουργική. Συγκεκριμένα, όπως έμμεσα προκύπτει από την συλλογιστική του, δημιουργούνται αξιολογικές κρίσεις, όπως, «μπορεί μια αγορά προϊόντων να είναι ελεύθερη, και να μπορείς να αγοράσεις κάτι ελεύθερα, δεν σημαίνει αυτό όμως ότι έχεις την δυνατότητα να το αγοράσεις». Ο Polanyi κατά αυτόν τον τρόπο, μετατοπίζεται σε μια προσέγγιση της ελευθερίας, με στόχο να τονίσει ότι αυτό που ονομάζει ο Hayek απόλυτη ασφάλεια, μπορεί να οδηγήσει σε μια πιο δημιουργική έκφραση της ελευθερίας. Συγκεκριμένα αναφέρει:

«Βασική πηγή της εξουσίας της είναι η γνώμη και η διαμόρφωση της γνώμης είναι να είναι ελεύθερη. Όσο ο άνθρωπος είναι συνεπής με την αποστολή του για μεγαλύτερη ελευθερία για όλους δεν πρέπει να φοβάται ότι ο

²²Όπως υποστηρίζει και ο Αλέξανδρος Κουπκιόλης, στον πυρήνα της αρνητικής ελευθερίας ως έννοια, η ελευθερία δίνει την ευκαιρία για μια πληθώρα επιλογών στην θεωρία, στην πράξη όπως αναφέρει, οι «προκαθορισμένοι φραγμοί» και κοινωνικές εξωτερικότητες αγνοούνται και δεν υπολογίζονται υπό το πρόσχημα της απουσίας εξαναγκασμού και της παρέμβασης στην ιδιωτική σφαίρα του ατόμου (Κουπκιόλης, 2015, p. 101).

κεντρικός σχεδιασμός ή η εξουσία θα στραφούν εναντία του και με την εφαρμογή τους θα καταστρέψουν την ελευθερία που δημιουργεί. Αυτό είναι το νόημα της ελευθερίας, η ίδια η σιγουριά που μας δίνει» (Polanyi, 2007, pp. 247-248)

Συνοψίζοντας, σε αυτήν την ενότητα και με αφορμή την προηγούμενη, η σχέση δημοκρατίας και ελευθερίας και πολιτικής έχει εμφανή συσχέτιση στο ότι οι δύο πρώτες αξίες είναι αποτέλεσμα έκφρασης του πολιτικού στο πεδίο της πολιτικής. Στο τρίτο μέρος εξετάσαμε δύο ζητήματα, όπου η έννοια του πολιτικού αποτελεί γέφυρα σε θεωρητικά ζητήματα ελευθερίας και δημοκρατίας. Όπως είδαμε και στον Polanyi, αλλά αναφέρει και η Myriam d' Allonnes, η δημοκρατία εμφανίζει ένα εγγενές χαρακτηριστικό, στην ύπαρξη διαφορετικών ηγεμονικών ταυτοτήτων μιας ελίτ που κυριαρχεί. Η ύπαρξη και η σύγκρουση αντιπάλων σε ένα αγωνιστικό περιβάλλον εκφράζει έναν πλουραλισμό, σημαντικό για την δημοκρατία, κάτι όμως που δεν αποδέχεται μέσω της σχέσης φίλου/εχθρού η συλλογιστική του Hayek για την ελευθερία, όπου θεωρεί οτιδήποτε δεν αποδέχεται τις βάσεις για την ατομική ελευθερία αποτελεί μια εξαναγκαστική δράση, αποσύροντας την σημασία του δημοκρατικού. Συνάμα, ενώ δεν αποφεύγει να τονίσει την ευθύνη που εγκυμονεί η ελευθερία ως έννοια, παραβλέποντας όπως τονίζει και ο Polanyi τα αποτελέσματα της αρνητικής ιδέας της ελευθερίας. Μια διαφορετική προσέγγιση όπως αυτή του Polanyi και της Myriam d' Allonnes εστιάζουν σε μια πιο θετική εκδοχή(ιδέα) και συνάμα δημιουργική πλευρά της ελευθερίας, όπου εντός του δημοκρατικού καθεστώτος όσο ισχυρή είναι η εξουσία, μεν αυξάνεται ο κίνδυνος περιορισμών της ελευθερίας σε διευρυμένο φάσμα, αλλά η επέκταση της μπορεί να είναι και πιο δημιουργική (ντ'Αλλόν, 2016, p. 14). Η αλλοίωση του πλουραλισμού και παράλληλα της δυναμικής της δημοκρατίας προς όφελος της ελευθερίας δημιουργεί μια αποκυμμενοποίηση όπως υποστηρίζει και η Myriam d' Allonnes, δεδομένου ότι η ελευθερία στο πλαίσιο ανταγωνισμού και της αυθόρμητης ανάπτυξης όπως την πραγματεύεται ο Hayek, μπορεί να αποκοινωνικοποιήσει σε μια μη θετική εκδοχή της το άτομο και συνάμα λόγω της μη θετικής εκδοχής αυτής της ελευθερίας(όπου παύει η σχέση υποκειμένου-εξουσίας) να δημιουργούνται κοινωνικές εξωτερικότητες, οι οποίες είναι προϊόν

της ελευθερίας που έδρασε (ντ'Αλλόν, 2016, p. 142). Εν κατακλείδι, η προβληματική στο Hayek όπως αναφέραμε, αποκτά αδυναμίες ως προς την αναγνώριση και επίλυση ζητημάτων μέσα από το φιλοσοφικό μοντέλο περί ελευθερίας. Αυτό μεν γιατί ενώ δεν αποδέχεται την συμβατική σχέση υποκειμένου-εξουσίας και τον ρόλο του πλουραλισμού διαγράφοντας μέσα από την σχέση εχθρός/φίλος μέρος της ελευθερίας του, αλλά και ότι η ελευθερία όπως παρουσιάζεται από τον Hayek, εμφανίζει κάποια ex ante κοινωνικά προβλήματα τα οποία έχουν αυξημένη σημασία δεδομένου του κλειστού τύπου ελευθερίας στην αναγνώριση διαφορετικών ιδεών στο πεδίο του πολιτικού, κάτι που υπό το πρόσχημα της ελευθερίας εμφανίζει μια εμφανής αντιδημοκρατική στάση.

Επίλογος

Στο πρώτο μέρος δόθηκε ένας ορισμός της (αρνητικής) ελευθερίας, μέσα από την φιλελεύθερη σκέψη, και συγκεκριμένα από τους J.S Mill και I.Berlin. Στην συνέχεια, έγινε μία περιγραφή της έννοιας της ελευθερίας στον Hayek, αναλύοντας ενδελεχώς αυτήν, επικεντρώνοντας την σκέψη στην συλλογιστική του σε σχέση με την αρνητική ιδέα περί ελευθερίας. Στο τρίτο μέρος, προσπαθήσαμε να εισάγουμε το ερώτημα, το οποίο αποτελεί η σχέση πλουραλισμού και αρνητικής ελευθερίας στο επίπεδο του πολιτικού, καθώς και τις αντιφάσεις που προκύπτουν σε σχέση με αυτό στο Hayek.

Αναλυτικότερα, η έννοια της ελευθερίας υπό την ιδέα της αρνητικής “ελευθερίας” στον Hayek αναπτύσσει μια αντίφαση στον πυρήνα της. Η αντίφαση αυτή όπως περιγράψαμε, από την μία αποδέχεται τον πλουραλισμό και την ατομική ελευθερία και συνάμα την δυνατότητα για αναγνώριση ενός πλήθους επιλογών στην δημοκρατική σφαίρα για την πολιτική επιλογή εκπροσώπησης αλλά και στο επίπεδο του πολιτικού, την ελευθερία για υποστήριξη διαφορετικών πολιτικών ιδεών. Ωστόσο, η ελευθερία αυτή όπως παρουσιάζεται άνωθι, είναι κενή νοήματος υπό την οπτική αυτής της “ελευθερίας” η οποία στενά προσδιορισμένη και εκλεπτυσμένα περιοριστική μέσα από το κράτος δικαίου, περιορίζει τις διαφορετικές ηγεμονικές ταυτότητες τόσο στο πεδίο της πολιτικής αλλά και του πολιτικού. Η άρνηση και εχθρική αντιμετώπιση, οποιασδήποτε άλλης πολιτικής ταυτότητας που δεν ικανοποιεί τις προϋποθέσεις ελευθερίας, στο οποίο ο εξαναγκασμός, η κρατική επέμβαση, η λαϊκή κυριαρχία αντιμετωπίζονται ως εχθροί της ελευθερίας, καθιστά την ελευθερία υπό την οπτική του Hayek καχεκτική. Πως μπορεί να υποστηριχθεί κάτι τέτοιο;

Η υποκειμενικοποίηση του ατόμου, δημιουργεί μια σχέση με μια ιδέα στο επίπεδο του πολιτικού. Η αρνητική ελευθερία στον Hayek, έχει τον κατασταλτικό ρόλο υπό το πρόσχημα προστασίας της να απουποκειμενικοποιεί το άτομο, δημιουργώντας ένα πλέγμα προστασίας του ατόμου που περιορίζει την ιδέα στον βωμό της ελευθερίας. Συνάμα έτσι δημιουργεί το ερώτημα, «μπορεί η έννοια της ελευθερίας

να είναι κενή νοήματος αν δεν αποδέχεται την διαφορετική σύσταση ηγεμονικών ταυτοτήτων στο επίπεδο του πολιτικού και της πολιτικής;».

Το να είσαι ελεύθερος και να μην εξαναγκάζεσαι σημαίνει ότι έχεις το δικαίωμα και την ελευθερία να επιλέξεις μια ηγεμονική ταυτότητα, μια πολιτική ελίτ, η οποία θα εκπροσωπεί το κάθε υποκείμενο. Η εσωτερική αντίφαση στην αρνητική ελευθερία του Hayek, είναι ότι δεν αποδέχεται τον ριζοσπαστικό ρόλο της αλλαγής. Η μη αποδοχή αυτού, προκύπτει όπως τονίσαμε, από τον ρόλο της ελευθερίας για τον ίδιο, στο οποίο απουσιάζει η αναγνώριση του διαφορετικού που μπορεί να επιφέρει η ανάδυση μορφών εξαναγκασμού η κρατικής παρέμβασης.

Η σχέση φίλου/εχθρού στην συλλογιστική της Mouffe αναδεικνύει μια φιλελεύθερη αντίφαση. Αυτή η αντίφαση προκύπτει, μέσα από την αναγνώριση όχι του «εμείς» και «εσείς» στο πλαίσιο μιας αγωνιστικής αντιπαράθεσης διαφορετικών πολιτικών και εν δυνάμει στην ενδεχομενικότητα των πολιτικών ηγεμονικών ταυτοτήτων, αλλά με την αναγνώριση αντιπάλων δογμάτων ως εχθροί. *«Γιατί κάτι τέτοιο όμως θα δημιουργήσει αρνητική συσχέτιση με τον πλουραλισμό;»*. Η απάντηση της Mouffe σε αυτό, στηρίζεται στο ότι η ανάδειξη του αντιπάλου στο πλαίσιο σύγκρουσης ως εχθρός(ηθικός εχθρός) (Μουφ, 2010, p. 92), ενός μη δημιουργικού ανταγωνισμού, που έχει στόχο την εξάλειψη του και όχι την αντιπαράθεση, η οποία έχει ως σκοπό να εκφράσει τις διαφορετικές πτυχές του κοινωνικού γίνεσθαι. Σύμφωνα με την Mouffe, *«η σύγκρουση για να γίνει δεκτή ως νόμιμη πρέπει να πάρει μια μορφή που δεν θα καταστρέψει την πολιτική ένωση»* (Μουφ, 2010, p. 29). Μια τέτοια σύγκρουση, δεν αντιλαμβάνεται ο Hayek, δεδομένου ότι η δημοκρατία και η νομιμοποίηση της, στηρίζεται στην λαϊκή κυριαρχία παραβλέποντας αυτή και αναδεικνύοντας τη σημασία της ελευθερίας, παραγνωρίζει τον σπουδαίο ρόλο και την ουσία της δημοκρατίας (Mouffe, 2004, p. 221). Έτσι στην Mouffe, η ελευθερία μετασχηματίζεται σε έναν συνεχή αγώνα και αποτελεί, όπως εύγλωττα παρουσιάζει και ο Α.Κουπκιάλης *«μια διαρκή πράξη όπου τα ιδιωτικά και δημόσια δικαιώματα, αποκεντρωμένες εξουσίες και αυτόνομοι χώροι συνδύαζονται με συγκρουσιακές πολιτικές διαδικασίες που διευκολύνουν την*

έκφραση της διαφωνίας, τη διαπραγμάτευση για την επίλυση διαμαχών, την ανατροπή κατεστημένων συνθηκών και την αναδιάρθρωση της κοινωνίας για να υπηρετήσουν ένα μεγαλύτερο πλήθος ελευθεριών» (Κουπκιάλης, 2015, p. 160).

Επιπρόσθετα, ο Hayek, δεν αντιλαμβάνεται την σημασία του υποκειμένου, να επηρεάζει την εξουσία και το αντίστροφο. Σε ένα δημοκρατικό ελεύθερο καθεστώς αναφέρει η Myriam d' Allonnes, ότι πρέπει να υπάρχει μεγάλη δυνατότητα υποκειμενικοποίησης (ντ'Αλλόν, 2016, pp. 136-148). Η σχέση ανταγωνισμού όπως εκφράστηκε και παραπάνω στον Hayek, απουποκειμενικοποιεί ένα άτομο το οποίο δεν σήκωσε την ευθύνη των πράξεων. Αυτό γίνεται πράξη στον Hayek σε μεγάλο βαθμό, με την αποσύνδεση των υποκειμένων σε μεγάλο βαθμό από την πολιτική, μέσω του καταστατικού ρόλου που αποκτά η πολιτική σε σχέση με την ατομική ελευθερία. Η αποσύνδεση αυτή και ο εκ νέου, καινούργιος ρόλος των υποκειμένων, αφαιρεί την δυναμική τους μέσω της συν-διαμόρφωσης πολιτικής(λαϊκή κυριαρχία) τοποθετώντας στην θέση αυτή το κράτος δικαίου και τα όρια παρέμβασης της κρατικής εξουσίας, δημιουργεί μια απουποκειμενικοποίηση, η οποία καθιστά αδύναμη την θέση του υποκειμένου, καθιστώντας σύστοιχα τον πλουραλισμό κενό νοήματος. Η δημιουργία ταυτοτήτων γύρω από την πολιτική με στόχο την εξουσιοδότηση από πολιτικοποιημένων υποκειμένων, αποτελεί αγώνες (χωροχρονικά εκφρασμένοι και μη καθολικά και χρονικά εδραιωμένοι) στην οποία τα μέλη προσπαθούν να τροποποιήσουν και να αναστρέψουν τους κανόνες του παιχνιδιού (Tally, 2006, p. 175). Αυτή η σύγκρουση αξιών, είναι κατά τον Tally κάτι που δεν αποδέχεται ο φιλελευθερισμός, την επέκταση της ελευθερίας στα μέλη μιας ηγεμονικής ταυτότητας, που έχει την δυνατότητα να διαπραγματευτεί πολιτικές (Tally, 2006, p. 177).

Εν κατακλείδι, παραπάνω αναδείξαμε, ότι η αρνητική ελευθερία και το κράτος δικαίου υποδαυλίζουν τον πλουραλισμό, δημιουργώντας μια αρνητική σχέση την οποία όμως δεν αποδέχεται ο φιλελευθερισμός. Το να αποδέχεται το φιλοσοφικό μοντέλο του Hayek, τον πλουραλισμό στο πλαίσιο της ατομικής ελευθερίας, αλλά να μην αποδέχεται τις διαφορές σε πολιτικές ταυτότητες, υποκείμενα,

συλλογικότητες, που εκπροσωπούν διάφορες ηγεμονικές ταυτότητες, δημιουργεί αφενός μια αντίφαση στο εσωτερικό της ελευθερίας, αλλά κυρίως καθιστά κενό τον ρόλο του πλουραλισμού στον περιοριστικό ρόλο που αποκτά μέσα από το κράτος δίκαιου και την έννοια της ελευθερίας. Το κείμενο δεν υποστηρίζει μια αντιφατική σχέση φιλελευθερισμού και πλουραλισμού, αλλά προσπαθεί αναδείξει την αντιφατική όψη που αποκτά η διευρυμένη όψη της αρνητικής ελευθερίας στην σχέση πολιτικής, πλουραλισμού με την ελευθερία. Ωστόσο, εκεί που επέρχεται η αντίφαση στον Hayek, εισάγεται με την αγωνιστική ελευθερία, ένα είδος ελευθερίας όπου μέσω του πλουραλισμού, δεν εξαναγκαζόμαστε τι πρέπει να επιλέξουμε, αλλά μόνο ότι πρέπει να επιλέξουμε. Αυτή είναι και η ουσιοκρατική φύση της ελευθερίας, η ανάδειξη της, μέσω του πολιτικού, και της κοινής ελευθερίας, του αγωνιστικού πλουραλισμού(sic).

Βιβλιογραφία

Στα Αγγλικά

- Filho&J Ayers, A. S., 2015. Democracy Against Neoliberalism: Paradoxes, Limitations, Transcendence. *Critical Sociology*, p. 597–618.
- Amable, B., 2010. Morals and Politics in the ideology of neo-liberalism. *Oxford University Press*, pp. 3-30.
- Blau, A., 2004. Against Positive and Negative Freedom. *Political Theory Review*, pp. 547-553.
- Brown, W., 2018. Neoliberalism's Frankenstein: Authoritarian Freedom in Twenty-First Century "Democracies". *Critical Times* |, pp. 60-79.
- Crowder, G., 1994. Pluralism and Liberalism. *Political Studies*, pp. 293-305.
- Frankel, P. E., 1980. HAYEK'S CONCEPTION OF FREEDOM, COERCION, AND THE RULE OF LAW. *Miami University*, pp. 37-52.
- Galeotti, A. E., 1987. Individualism, Social Rules, Tradition: The Case of Friedrich A. Hayek. *SAGE*, pp. 163-181.
- Gamble, A., 2013. Hayek and Liberty. *Critical Review: A Journal of Politics and Society*, pp. 342-363.
- Gamble, A., 2013. Hayek and Liberty. *A Journal of Politics and Society*, pp. 342-363.
- Gray&Smith, J., 2003. *J.S.MILL ON LIBERTY in focus*. 1nd e-edition ed. London&New York: Taylor & Francis e-Library.
- Gray, J., 1980. ON NEGATIVE AND POSITIVE FREEDOM. *Political Studws*, p. 507 526.
- Gray, J., 2003. *Hayek on Liberty*. 3nd επμ. New York: Taylor & Francis e-Library.
- Hayek, F. A., 1998. Volume 1- Rules and Order: Cosmos and Taxis. In: *law, Legislation and Liberty*. London: Routledge, pp. 35-52.
- Heywood, A., 2017. *Political Ideologies: an introduction*. sixth edition ed. London: Palgrave.
- Horwitz, S., 2001. From Smith to Menger to Hayek Liberalism in the Spontaneous-Order Tradition. *The Independent Review*, pp. 81-97.

Sen, A., 1988. Freedom of choice. *European Economic Review*, pp. 269-294.

Tally, J., 2006. The agonistic freedom of citizens. *Economy and Society*, pp. 161-182.

Στα Ελληνικά

Berlin, I., 1975. ΔΥΟ ΕΝΝΟΙΕΣ ΤΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ. Πολιτική θεωρία, Τόμ. 4(13), pp. 3-17.

Berlin, I., 2001. Τέσσερα δοκίμια περι ελευθερίας. 1ή επιμ. Αθήνα: SCRIPTA.

Brown, W., 2017. Η καταστροφή του δήμου. 1ή επιμ. Αθήνα: ΠΑΤΑΚΗΣ.

Galli, C., 2016. Η αμηχανία της δημοκρατίας. 1ή επιμ. Αθήνα: ΠΟΛΙΣ.

Hayek, F. A., 2008. Το Σύνταγμα της Ελευθερίας. 1ή επιμ. Αθήνα: Καστανιώτη.

Hayek, F. V., 2013. Ο ΔΡΟΜΟΣ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΔΟΥΛΕΙΑ. 2ή επιμ. Αθήνα:
ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ.

J.Sandel, M., 2015. Δικαιοσύνη: τι είναι σωστό;. 6ή επιμ. Αθήνα: ΠΟΛΙΣ.

Mill, J. S., 2014. Περί ελευθερίας. Ιανουάριου 2014 επιμ. 2014: ΕΠΙΚΟΥΡΟΣ.

Mouffe, C., 2004. Το δημοκρατικό παράδοξο. 1ή επιμ. Αθήνα: Πόλις.

Polanyi, K., 2007. Ο ΜΕΓΑΛΟΣ ΜΕΤΑΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΣ. Στο: Τρίτο μέρος: Ο
Μετασχηματισμός σε εξέλιξη. Θεσσαλονίκη : ΝΗΣΙΔΕΣ, pp. 234-248.

Αγγελίδης, Μ., 1993. Φιλελευθερισμός: Κλασικός και Νέος. 1ή επιμ. Αθήνα:
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ.

Αρνού, Π., 2017. Παγκοσμιοποίηση Νεοφιλελευθερισμός Και Κρίση. 1ή επιμ.
Αθήνα: ΠΑΠΑΖΗΣΗ.

Βανδώρος, Σ., 2015. Εισαγωγή στις Πολιτικές Ιδεολογίες. 1ή επιμ. ΑΘΗΝΑ:
ΚΑΛΛΙΠΟΣ.

Κουπκιάλης, Α., 2015. Φιλοσοφίες Ελευθερίας: Απο τον Μάρξ και τον κλασικό φιλελευθερισμό ως τον Καστοριάδη και την δημοκρατία των κοινών. 1ή επιμ. Αθήνα: Κάλλιπος .

Μακρουδημήτρης, Α., 2015. Θετική ή αρνητική ελευθερία;, Αθήνα: Καθημερινή.

Μολύβας, Γ., 1998. Η διάκριση μεταξύ θετικής και αρνητικής ελευθερίας κατά τον *Isaiah Berlin* και ο ορισμός της ελευθερίας ως αρνητικής ιδέας. pp. 1-27.

Μουφ, Σ., 2010. ΕΠΙ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΙΚΟΥ. 1ή επιμ. Αθήνα: ΕΚΚΡΕΜΕΣ.

ντ' Αλλόν, Μ. Ρ., 2016. Γιατι δεν αγαπάμε την δημοκρατία. 1ή επιμ. Αθήνα: ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΕΣΤΙΑΣ.